وطن سه‌وه‌ر بوتون آذربایجانلیلارا

ملی آذربایجان مرکزینگ 28 مایس مناسبتیله بر مراجعتی
(استقلالینگ 15 نجی ییلندان)

وطنداشلار!

آذربایجان جمهوریتی استقلالینگ 15 ییللیق دولاییسیله یورت داشلارینی جاندان تبریك ایده‌ن ملی آذربایجان مرکزی، بو تاریخی کونده حریتلرینگ آڭ بویوکی بولوغان بو استقلالنگ اعلانی، کوکلشمه‌سی وه شیمدی‌ده کیری آلینماسی اوغروندا جانلارینی فدا ایده‌ن عزیز قهرمانلارنگ بویوك روحلاری قارشیسیندا ته‌کلیف کی کندینه بورج بیلیر!...

استقلال اویله بر بیره‌دیر، که وسالیتی آنجاق کندی اوغرویندا اولماغا حاضر بولوغان ملتلره نصیب ایده‌ر. وه هر ملت اوڭی آنجاق کندی عزم وه اراده‌سینده‌کی جدیت وه اصرار درجه‌سیله متناسب بر تمدن نتیجه‌سینده ایره‌ر.

بوندان اون بیش ییل اول، چار بویوندوروغندان قورتولمش ایکه‌ن، بو دفعه قیزیل چارلقدان باشقا بر شی اولمایان روس بولشه‌ویزمینگ اسیرلیگه دوشه‌ن یوردیمز، شیمدی اون اوچ ییلدیر، که بر کره یوکسه‌لدن استقلال بایراغینگ تکرار وطننگ قلعه‌لری اوستندا دالغالانماسی ایچین چارپیشیب دوردیور. استقلال بر ینیه قاووشماق اوزره آچدیغی ساریب قاوغادا ییلماز بر عزمله اصرار ایدیور.

وطنداشلار! بو تاریخی کونده کندیمزی یوقلایالم. ملی مجادله قارشیسیندا قرارماماق ایچین اڭ آز فداکارلقی یاپدی ایسه‌ك بو بویوك ییل دونومینی یوز سوی ایله آگمتز، دیبه کندر!

یاشاسین استقلال! یاشاسین ییلماق بیلمه‌یه‌ن استقلال قهرمانلاری!

م. آ. م. رئیسی: ا. رسول‌زاده

یاش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوجی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929 نجی ییلنك دیکابردان چیقا باشلاغان	ایون (حزیران) 1933	سان 43

«یه‌تلوراچیلار»، چوقای اوغلولار، رامز، کاملی وه باشقالار.

اوقراینادا «یه‌تلیوراچیلار»، توركستاندا «چوقای اوغلوچیلار» لقبینی بولشه‌ویکله‌ر دائما بو اولکه‌له‌رده ملی حرکت تولقونی کوته‌ریلدیکی حس ایتلدیکی زمان قوللانورلار. بولشه‌ویکله‌رنگ اوقراینادا وه توركستانداکی احوال روحیه‌له‌رینگ تعرموه‌ترنده (حرارت اولچوسنده) بو اسمله‌ر عادتا «قاینار نقطه‌سی» بیرنده‌دیر.

و اسمله‌رنی قوللانولاردان «بورژوا ملتچیلکی ایله پرولتار بین الملل چیلکی» آراسنداغی مجادله‌نگ قنای درجه‌ده کیر کینله‌شدیکینی بیلماسدان تعیین ایتمه‌ك ممکندر. توركستاندا برنچی دفعه تروتسکی‌چیله‌ر (تومابیلوف، سمیرنوف وه باشقالار) چیقدیغی زمان اولارغا درحال «چوقای اوغلوچیلار» لقبینی تاقدیلار ایدی. سوڭرا، بوشقوا قولوبیزاتوراق سیاستینگ قارشی برنچی دفعه اولاراق آچیق‌دان وه اساسلی بر صورتده حرکت باشلاغان اسماعیل سعد وقاس

اوغلو آقیمی پیدا بولدی. اسماعیل سعدوقاص اوغلودا «چوقای
لق» ایله قارالانمان ایدی. حتی سلطان‌بیك خوجان اوغلو، اسماعیل
سعد وقاص اوغلو وه باشقالارنینگ رهبرلیکی وه ادارەسی آستیده
چیققان «آق جول» نی‌ده «چوقای اوغلو غازیتاسی» دیب آتاب
ایدیلر.(*) بر آزدان سونگ موسقوا حکومتینینگ انگ صادق خادملاریدان
بولغان رحیم انعام اوغلودا عصیان قیلیب چیقدی. او کادا «چوقای
اوغلوچی» دیب باقا باشلادیلار. سعدالله قاسم اوغلو حقدا معلوم
کیمده، اونینگ وه فکرداشلارینینگ چوقای اوغلو وه چوقای اوغلو
چیلار بویوروقلاری بویونچه حرکت ایتدیکلەری حقده سویلەدی
لەر... رامز، بایو، خانسوار اوغلو... بولارنینگ باریسینگ «چو
قای اوغلوچیلار» ایکەنلیکی آنگلاشیلیب قالغان. شبه‌کیم، تور
کستانداکی ساویت علیهنده محادلەلەرگه او یردەن میکلەرچه کیلو
مەتر اوزاقلقدا اوتورغانی حالدا چوقای اوغلومو رهبرلک ایتیه‌کیم،
اونلارغا بویوروقلار بیریب، بو بویوروقلارنی ایشکه آشیرتا آلالی
دور؟ البته، یوق. «چوقای اوغلو»، «چوقای اوغلوچیلار» بو سوز
لەر یالغز بولشەویکلەر اوچون تورکستانی دوبەدەن آیریش یو
لونداغی ملی حرکتنی تعیین ایتده قوللانادرغان بسیط بر دستور
دەن‌گه عبارتدر. بولشەویکلەر بو طرز افادەنی عادتده، تورکستان
لیلارنینگ موسقواغا قارشی کورەشلەری شدتلەنیب یوزه‌گه چیقدی
غی چاقلاردا قوللانورلار. بولشەویکلەرنینگ برنچی بیش ییللق پلان
نینگ «موفقیتله» بتریلدیکی، هەر تورلو «بورژوآ ملتچیلیکی
نینگ بوتونلای یوق قیلنغانلغی وه تورکستاندا وجودگه کی
کەن(؟) «بین‌الملل قارداشلق» حقداغی هجایلی لطیفەلارنی یازغان
قارالار (مرکبلر) داغا قوروب یتمەدەن عینی ساویت غازیتالاری
یه‌گی «چوقای اوغلوچیلار» تهلکەسی حقدا فریاد قیلماقدالار.
بونگا اسمینی بر برنچی دفعه اولاراق ایشیتوب توردیغمز کاملی،،

(*) «اکینچی داراق» غازیتاسینینگ 1930نچی ییل ?نچی اوقتوبر سانیغا ...

تورکستانلارینگ حرکتی سبب بولغان. بو کاملی تاجیکستان دولت
پلان ادارەسی باشلوغی ایمش. بو اورون هەر بر قوموونیستغا بیر بولمای
دورغان بك مهم بر مقامدر. دیمەك، کاملی بویوك بر فرقه ستاژیگه
ایگه بولغان، معلوماتلی بر آدام، هەر تورلو سیاسی امتحانلاردن وه
فرقه تازالاشلارینگ «ایکه‌نیتیکەدەن» اوتکەن بر ایشچیدر. فقط،
قانداغی قلب اونینگ اسمی «ولیبن ملی سیاستی»نینگ انگ ارتیشماس
دوشمانلاری بولغان بەنلیودا وه چوقای اوغلولارله بر قاتارغا قویو
لوب قالدی؟ کاملی‌دا اوز سلفلەری بولغان رامز، بایو، خانسوار
اوغلو، انعام اوغلو، سعدوقاص اوغلو ... باشقالارنینگ عاقبتیغا یو
لوقمیشدر. تاجیکستان بولشەویك فرقه مرکزی قومیتەسینینگ وه
مرکزی تفتیش قومیتەسینینگ برلەشکەن فیودال تورلاریندا کاملی
«ولیبن ملی سیاستی»نینگ تاجیکستانداکی یوتوقلاری خلاصه ایتلگەن
بر نطق سویلەگەن. کاملی کوسپلان (دولت پلان ادارەسی) دیگنی
بولغانی اوچون، طبیعی، بوتون معلومات وه رقملارغا ایگه ایدی؛
وه بوتون «یوتوقلار»نینگ حقیقی بهاسینی بیلیر ایدی.
ساویت غازیتالاری کاملی نطقینگ تولوق متنینی باسیردیلار. اونینگ
ماهیتی حقدا بر یالغز تورلو قرارلار وه کاملی‌گه قارشی سویلەنگەن
نطقلارغا قاراب‌گه بر حکم بیره آلورمز. مەده، تاجیکستان فرقه
مرکزی قومیتەسی بیوروسینینگ وه مرکزی تفتیش قومیته هیئتینگ
10نچی آپریلدا کاملی توغروسیندا چیقارغان قرارندان بر پارچا:
«کاملی، آچیق سوزده ایمپریالیزم سیاستینی ساویت سیاسه
تیدەن اوستون کوروب وه ساویت تاجیکستانداغی سوسیالیزم قورو
لوشینینگ اولوغ یوتوقلارینی انکار ایتیب ایمپریالیزمنینگ شرقداغی
مستملکه وه یاریم مستملکه اولکەلەردەکی سیاستینی اوز حامیسی
آشغا آلاملا او اوزینینگ ایمپریالیزمنینگ وه بورژوآ ملتچیلیکینینگ
بر آگنتی ایکەنلیکینی میداندا چیقاریب بیردی. کاملی، «مناجه
سوسیالیستیك، شکلاجه ملی» کولتورنینگ انکشافی لزومینی انکار

ایشه کله بورژوآ میللاتلارینگ ساویتلارغا قارشی ملتچی عنصر
لارینی وه بورژوآ موشتومزور کولتورینی اوز حمایه‌سی آستیغا آلدی.
کاملی ، تاجیکستان قومونیست فرقه‌سینگ میللاتلارینگ بر کومونیستلار
بورژوآ موشتومزور طبقه‌سیله وه فرقه صفنداغی ملتچی-اعمالچیلار
ایله کوره‌شنده‌کی انقلابی اویانغلیغینی بثیریشکه تریشدی.

(«پراودا ووستوکا»، 18. 4. 33)

دقت ایتکز: کاملی‌نینگ بولشه‌ویکله‌رنی هیچ‌ایلغا کثیرگین
جیقیشی (نطقی) قورالدا بولغان ایدی، حالبوکه تاجیکستان فرقه
مرکزی قومیته‌سی بیوروسی وه مرکزی تفتیش قومیسیونی بو حلقه
آپریلدا قرار چیقاردی. تاجیکستان عالی تفتیش هیئتلاری‌نینگ اوز
یققلالاری هم کوپ‌ده آزلق ایمه‌س!

بو قرارنامه‌ده کورسه‌تیلگه‌ن قارالاو ماده‌لاری‌نینگ حقیقتده
کاملی تامانیدان سویله‌نگه‌ن «گناه»لارگه قای درجه‌ده اویغون
ایکه‌نلیگینی بز بیلمه‌یمیز. لاکن کاملی که اسناد ایتیلگه‌ن بو فکرلار
نینگ کوپی، یالغز بعضی بر فرقه مأمورلاری که مثلا اولاق اوزلار
کیزلی سوزلارده وه قسمأده آچیقچاسنا دیه‌رلک بوتون تور
کستانلی قومونیستلارینگ تاشیداقدا ایکه‌نلیکلاری شبهه‌سزدر. اگر
باشقا تورلو بولسایدی، کاملی «حقیقی ستالینچیلار» آراسیدا اوزینی
یالغز حس ایتسه‌یدی او، کوسیلان رئیسی بولوب توروب‌بونینگ کبی
جیقیشلارغا جسارت قیلالماس ایدی. ذاتاً، اونی قارالاب چیقاریلغان
قرارنامه‌نینگ ایکی آیدان سونگ‌غنه پیدا بولوشی حقیقتده کاملی‌نینگ
آیاق باسدیغی زمینینگ آنچاغنه ساغلام بولغانینی کورسه‌تمه‌یدری؟
اورتا آسیا بیوروسی کابی شادوس‌نینگ تاجیکستان فرقه مرکزی قو
میته‌سی وه مرکزی تفتیش قومیسیونینگ برلشگه‌ن تویلاییشداکی
سوزلاریده‌ن («پراودا ووستوکا»، 15. 4. 33) وه «پراودا ووستو
کا»نینگ 18 نجی آپریلداغی مقاله‌سیده‌ن کوره‌مز که بر قانچا تو
تشکیلاتلاری وه حکومت مؤسسه‌لاری کاملی نطقینی محاکمه قیلیش

Abdulvahap Kara

وه کاملینی محکوم ایتش حقنداغی تکلیفگه سکوت بیله‌ن جواب بیره
سه‌لاردر. «ایدئه‌ومه‌سلک — تاشیلق علامتیدر»، مقالینگ اوزینی معنه
بورادادر. تاجیکستان فرقه تشکیلاتلاریدا اوزله‌رینگه سویانچوق تابا
آلغان موسقوا بولشه‌ویکله‌ری اوزله‌رینینگ تورکستانداغی آق یوقا
ری آگه‌شوداسی بولغان اورتا آسیا بیوروسی آرقالی تأثیر ایته
پشلادیلار. کاملی فرقه‌دان هایدالغان وه اونی سوگراق فرقه محکمه
سیله حکم قیلاچاقلار. اونی تورکستاندان هایداب یوبارارلار. بلکه
اونینگ عاقبتی داهادا یامان بولور. کاملی‌نی، باشقا تورکستانلی «بورژ
وآ ملتچیله‌ری»کیبی، بین‌الملل ایمپه‌ریالیزم آگه‌نتی، شرقداغی
مستملکه وه یاریم مستملکه اولکه‌لارده ایمپه‌ریالیزم سیاستینی حمایه
ایتوچی دیب قارالاماقلاری عادی بولشه‌ویک یالغانی‌دیر.

کوروبتور که، بولشه‌ویک قارالاولاردان قورتولماق اوچون
بولشه‌ویکله‌رینگ خاینداغی وه ماجبوریا تیمر بولنداغی سیاسته‌رینی
ماقتاماق، شرقی تورکستانینگ بولشه‌ویکلار تامانیدان استیلا ایتیلیشیگه
سه‌وینمه‌ک، بولشه‌ویک «دعمینگ»لاریله ایران تاجرلارینینگ محو
ایتیلیشیده‌ن قوواناماق، بولشه‌ویکلاریله برلکده کالچیلکنی عکس
الانقلابی ملی اصلاحاتچیلق دیب ساناماق، تورکیه‌ده قومونیزم بو
لوشینی ایسته‌مه‌ک وه اوکا حاضرلق کورمه‌ک لازم کیله‌ر ایدی...

کاملی که آرتیلغان گناهلارینگ آق آغر نقطه‌سی، اونینگ گویا
تورکستاندا «شکلچه ملی، معناچه سوسیالیستیک» کولتورنینگ انکشاف
لاوینی انکار ایتیشی‌دیر. بولشه‌ویکله‌رینگ اوز اعترافه
لاری بوینجا هه‌لی هم حقیقی معناسیدا «ملی پرولیتاریاتی» بولماغان
تورکستاندا ستالین تامانیدان اوپلاب جیقاریلغان بو «شکلچه ملی،
معناچه سوسیالیستیک کولتور» دوستوری بولشه‌ویک انقلابینینگ حاضر
غی مرحله‌سیده تورکستاندا نه معنا افاده ایته‌دیر؟ اونینگ معناسی،
تورکستاندا سوسیالیستیک مدنیتی ملی شکللارده اوزی یاریم بادبار
وه مدنیتسز بولغان دوس پرولیتاریایی قورادر، دیمه‌کدر... بالذات

ساويت غازېتالارى يېتمەسەدەن ، «انقلابنىڭ حاضرغى مرحلەسىدە اڭ
بويوك قورقو تشكيل ايتكەن نەرسە — بويوك روس شوۋينيزمى»
ديب يازماقدالار. بو بويوك روس شوۋينيزمىنى كيم يوروتمەكدەلەر؟
روس پرولەتارياتى ، روس كرەستيانلارى ، روس ساويت خيالى طبقە-
سى... ستالين‌نىڭ شيطانى نظريەسىنە كورەدە عينى كروھلار تور-
كستاندا «ملى شكلدەدە بين الملل ، سوسياليستيك ، مدنيتنى تورەتوچى-
لار بولماليدرلار» دا بو دوستور توركستانداغى ساويت سياستىنىڭ بو-
توت تارماقلارىنى احتوا ايتمەكدەدر. بو دوستور آستىدا بولشەويكلەر
يوروتمەقچار مهاجرت سياستىنى دوام ايتدىرمەكدەلەر. «سوسياليستيك
كولتور» قوروش پردەسى آستىدا اولار توركستاندا ملى تورەتوش
بوتون مايەلەرىنى اولدورمەكدەدە وە قوروتماقدادرلار. بو سياستنىڭ
نتيجەلەرى ميداندادر. محرريمز جاغاتاى‌بيك ، فرانسوز غازېتاجيسى (?)
قانديانى خانمنىڭ «توركستان كوردوكلەرى» ديگەن يازيسىدا (?)
ايتديكى منظرەسىدەن كيچيك بر پارچانى «ياش توركستان»نىڭ
اوتكەن سانىدا بەك يرندە اولاراق كيرگوزدى ايدى. قانديانى خانمنىڭ
نظر دقتىنى «آچ ، ھەر يردەن يوما لانوب ياتقان ، ھيچ كيمگە كيرەك-
سز بولوب قالغان وە انسان تانيلاتيپىسى حالىغا تۆبەلەنگەن» توركستان-
لىلار وە بولارلە بر قاتاردا گوزەل كيينگەن ، ياخشى يايقلغان ، «ملى
يوزلو روسلار جلب ايتمشدر... معنا «لينين ملى سياستى»نىڭ نتيجە-
لەرى؛ معنا ، موسقوا بولشەويكلەرىنىڭ توركستاندا «شكلجە ملى؛
مضمونجە سوسياليستيك كولتور» ديديكلەرى نرسە!...

كاملى بوندای بر كولتورنىڭ كيرەكلىگىنى انكار ايتەدر. بو
يوزدەن او «بەتليوراجيلار ، جوقاى اوغلوجيلار» قاتارىغا سانالغان.

ئەوەت ، بز ، توركستاندا «لينين ملى سياستى»نىڭ آشكارا (?)
دوشمانلارىدرمز. بز ، ستالين‌نىڭ «شكلجە ملى ، مضمونجە سوسياليستيك
كولتورى»نىڭ آچيق دوشمانلارىدرمز. بز ، موسقوا بولشەويكلە-

رىنىڭ توركستانى روسيەگە باغلاديغلارى زنجيرلەرىنى اوزوب
تاشلاشغا تريشامز...

كوپلان(?) «تيبلكى اورتدان بەتليوراجيلار ، جوقاى اوغلو-
جيلار» قاتارىغا توشمەك اوچون بوتون آغرلقلارىنى ، بونجا يللار-
دانبەرى توركستان اوستىدا ساوروالوب تورغان بولشەويك ظلم
وە وحشتنىڭ آلملەرىنى سيزيب كورمەك لازمدر. كاملى وە اونىڭ
فكرداشلارىنىڭ كوزلەرى بر آز كيچرەك آچيلمشدر. فقط كيچ دە
بولسا آچيلمشدر. كاملى‌نىڭ چيقيشى ، توركستانداغى بولشەويك
سياستىنىڭ ايكنچى آغير بر ضربەدر...

* * *

روس مهاجرت سياستى تهلكەسى

ساويت حكومتىنىڭ توركستاندا يوروتوب تورغان مستملكە
سياستىنىڭ مهم بر تارماغىنى مهاجرت سياستى تشكيل ايتەدر. ملى تور-
كستان اوچون اڭ بويوك فلاكت سانالانورغان بو مهاجرت سياستى
ايچكى روسيەدەن كيلتريلگەن روس موژيقلارىنى توركستاننىڭ ايى-
كيچلكگە يارار ستلەرىگە يرلەشترمەك وە ايچكى روسيەدە ضرور-
لى سانالانورغان بارچە عنصرلارنى بزنىڭ يورتمزگە جوناتوب
دولت آپاراتىغا اورنلاشتيرماق وە بو صورتلە توركستاندا روس حاكميتى-
نىڭ كيلەجەكينى تامين ايتمەكدەن عبارتدر. روسيەنىڭ بو ملعون
سياستى بزنىڭ توركستاندا اوتكەن عصرنىڭ سوڭلارىندان باشلاب
تطبيق ايتلگەن بولسادا انقلابغا قادار قورقولو بر شكل آلالماى
كيلگەن ايدى. 1917/18 نچى يللارغاچە توركستان اهاليسىنىڭ
%96 ينى اوز توركى اسلام خلقمز تشكيل ايتەردى. فقط توركستان-
داغى باسماچيلىق حركاتى باستريلغاچ يللارى وە تطبيقاتى جارلق جاغىندا
باشلانغان مهاجرت سياستى ساويت حكومتى قارشيسيغا كوندەلك
مسئلە بولوب چيقدى. روس بولشەويكلەرى توركستاندا روس كتلە-

Abdulvahap Kara

سی‌سر اوز حاکمیتلەرینی ساقلاب تورالمایاجاقلارینی قانشقاچ کیم-
قالدیلار. اونگچون حکومتنینگ مادی وه ادارای یاردەمیله تورکس-
تانغا روس مهاجرلارنی کیلتوریب یرلەشتیره باشلادیلار وه ایلک سیرا
تورکستاننینگ قازاغستان بولومیگه مینگلەرچه روس موژیقی عائلەسی کیر-
دیلەر. ساویت حکومتینینگ بو ایشلەری روس مهاجرت سیاستینینگ
قانچەلیک آگلاغان تورکستان خلقیدا چوقور نارازیلیق توغدوردی.
حتی تورکستاندا بولشەویک انقلابی یاسامای خلیفەسینی نائب یو-
کان یرلی قوممونیستلاردا بو مهاجرت سیاستیگە قارشی چیقیشلار
قیلدیلار. ساویت حکومتینینگ قازاغستانداغی نائبی، «چوللەر و-
غونی» آتالغان غالانجو کیبینگ تورکستانلی قوممونیستلارغا، موس-
قوانینگ مهاجرت سیاستیگە قارشیلیق کورسەتکەنلەری اوچون سویلە-
گەن دوقلو سوزلەرینی «یاش تورکستان» اوقوچیلاری ایسلەسەلەر
کیرەک. مهاجرت سیاستینینگ فجاعتینی آنگلاغان تورکستان قوممو-
نیستلاریدان حیدر علی اوغلی اینه جیدی آلمای اوز اوزینی اولدی-
روب، اولوم یاتاغیدا تاشلاپ کیتکەن وصیتنامەسیندە «بوزنیمز روس-
لار ایله تولدوروله‌کدە....» عبارەلەرینی یازوب قالدیرغان.

تورکستاندا حاکم بولوب آلغان روس بولشەویکلەری،
خلقنینگ وه یەده مسلکداشلاری یرلی قوممونیستلارنینگ نارازی-
لقلاریغا، پروتەستلاریغا اهمیت بیردیلەر. اوللار تورکستان ایله رو-
سیەنی باغلاوچی ایپ یاراتماق، تورکستانی صنایعلاشتیرماق، تور-
کستاندا «پرولەتار مدنیتی» یاراتماق وه تورکستانلیلار ایله روسلار
آراسیندا «دوستلق» حصوله کتیرمەك کیبی توزلو کوره‌کدە توره‌دی-
تورغان بهانەلەر ایله تورکستانی روسلار ایله تولدورا باشلادیلار.
«تورکسیب» یتمەسندە‌اق بو تیمیر یول اطرافیدا 400 مینگ روس
مهاجری یرلەشتیرمەك اوچون آق منبت یرلەرنی روسلار اوچون
آییردیلار. تورکستانی صنایعلاشتیریش بلانی قورولوپ قورولغانی
مینگلەرچه روس ایشچیسینی تورکستانغا تامان آقیردیلار. تورکستان-

یا بش یللق پلانی اینکه آشیرو اوچون «بیلەرمەنلەر» مقابله-
مینگلەرچه روس یاشلارینی تورکستانداغی «ملی» جمهوریت مرکز-
لارینگ جوبانەیلار...

یورتینینگ وه خلقینینگ مقدراتیله علاقەدار هەر تورکستانلو تو-
پەدەکی رقملار اوستیدا توشونمەك مجبوریتیندەدر:

تورکستاننینگ قازاغستان بولومیدەکی کومور کانلاریله مشهور
قاراغاندیدا 1930نچی یلدا 5 مینگ اهالی بار ایکەن ایمدی یوز
مینگ کی یتمشدر. قازاغستاننینگ مرکزی آلماتا شهریدە 1929نچی
یلی 50000 اهالی یاشار ایکەن بو سان 1931نچی یلی 1[illegible]0000
کە چیقمشدر. بوتون تورکستاننینگ مرکزی سانالغان تاشکەندنینگ
1926نچی یلغی نفوس تحریری بویونجا 323 مینگ اهالیسی بار
ایکەن بو سان 1930نچی یلی 430 مینگگە یتکەن ایدی. («پراو-
دا وستوکا»نینگ 1930نچی یل 23نچی دەقابر سانیغا باقیلسین).
تاشکند شهر شوراسینینگ سوڭغی معلوماتیغا قاراغاندا، ایمدی تاشکند-
نینگ نفوسی 500 مینگ بولوب، اهالیسینینگ سانی اعتباریله بوتون
اتفاقدا 7نچی اوروننی وه کیچکلیکی بویونجا ایکنجی اوروننی تو-
تادر(*) («قیزیل اوزبکستان»، 4نچی فیورال 1933).

هەر یردە اهالینی سالاقیز «ملیت»لەرگە بولوب یوردولی کوب
یاقیراتورغان بولشەویکلەر بو قاریداغی رقملارنی اعلان ایتەرلەرکەن
بو دفعه قصداً بوندای بر حرکتدەن تارتینمشلاردر. ساویت منطقه-
رینگ بو حرکتلەریندەکی حکمتی بر باغشی بیلەمز. اوللار تور-
کستان شهرلەریندەکی اهالینینگ اوسوشینی اعلان ایتەرکەن بیله
توروب روسلارنینگ مقدارینی کورسەتمەیدرلەر وه کورسەتەلەر تور-
کستانلیلارنینگ هیجانلنی قات‌قات کوچەیتیرەجەکلەرینی بیلیرلەر وه
بوندان قورقولار.

بر اوسیزده بولشەویکلەرنینگ مهاجرت سیاستینینگ کون اوتکەن

(*) بو کونگی تاشکند 20 مینگ هەکتار، موسقوا 23 مینگ هەکتار کیکلیکدەدر.

ساری توركستاندا قایداى توسكه كیرمه‌كه‌، ایكه‌تمكینی وه شهرلر-
ریمزنینگ كوبره‌ك ایچكی روسیه‌دن كیلگه‌ن وه یا كیلتیریلگه‌ن روس-
لار حسابیغا وه توركستانلیلار ضرریغا كیتكه‌نینی بوینه كه‌لكیننی
كوب یاخشی بیله‌مز.

بولارنیكلر ایچكی روسیه‌ده تطبیق ایته باشلادیقلاری یانگی
یورت اصولیله‌ده یه‌نه مینگله‌رچه مضر عنصرلارنی توركستانغا آتماق-
چاقلار. بولار ایچكی روسیه‌ده ضررلی عنصر سانالدیقلاری حالده
بزنینگ توركستاندا ساویت حكومتینینگ كوچلو تایانچیقلاری رولینی
اویناتیغا تربیه‌لاقلاردر.

ساویت حكومتینینگ مهاجرت سیاستی وه بو سیاست آرقاسیدا
یوز بیرگه‌ن ملی دوشمانلق وه اقتصادی تضاد سوك درجه‌ده‌نینگ
ایریشمشدر. موسقوا توركستانغا كیلتیردیكی روس مهاجرلارنی ناعلا
توركستانلیلارنینگ ملی بارلیغینی كومه‌ك اوچون كوزلر قازیماقدالر.

فقط توركستان توركلرینینگ «براوكه جوقور قازیبللا او-
زینك توشه‌مه‌سه‌ن» دیگه‌نلرینی اونوتماالق... یاش توركستان

* * *

بیرلیله‌شتریش

«یاش توركستان»نینگ اوتكه‌ن یل ایون نومروسده تور-
كستان جمهوریتله‌رنده ادارهله‌رنی ملیله‌شتریش ایشله‌رینینگ حال وه
تشكیلینی تیكشیریب، تا موسقوا مركزیله‌رنده‌ن توتیشن محلی
حكومت وه فرقه ادارهله‌رینكه قادار تورلو یرله‌رده‌ن چیقاریلغان
قرارلارنی كوره‌توب اوتكه‌ن ایدیك. او قرارلارغا كوره بوتون
توركستان جمهوریتله‌رنده ادارهله‌رنینگ بیرلیله‌شتریلیشی یعنی یرلی
تیلده یوریتولوشی ایشینینگ اكثریتله 1932 یل ایچنده، آز بوله-
قالغان قسمینینگ‌ده 1933 یلنینگ آپریلیغا قادار بوتوللای بیرلیله‌ش-
توب بیتیریلیشی كیره‌ك ایدی. بو قرارلار قطعی وه سوكگچی ایدی.

بو سولاقومله‌رده قولیمزغا كیلگه‌ن ساویت غازیتلارنی بو
مسئله‌نینگ ایندی قاندای شكل آلغانلیغینی كورسه‌ته توره‌ن كوب
معلومات كیتیریب اوتورالمز.

اوزبكستان فرقه مركزی ایشچی‌دهقان مفتشلگی طرفیدان
یوریتولگان تیكشیرولرگه سویكه‌نوب زراعت قومیسارلغیدا بیرلیله‌شتریو
ایشینگ 1932 نچی یلی آپریلیده‌ن، 1933 نچی یلی فیورالیغه قادار
باقی یوزده 21,5 ده‌ن یوزده 29,5 گه كوتاریلگه‌نلیگی تعین
ایتوب زراعت قومیسارلغینینگ فرقه مركزی قرارینی اینكه آشیرودا
كوردیكی بو ایشینگ قطعیا قانیقیش بولماغانلیغینی قرارلاشتیرالدر.
فرقه مركزی قرارینه كوره، نه اهلی ایشچیلرگه اوزبكچه اوی-
گه‌توب وه یه‌نه یرلی خلق افرادیدان متخصص ایشچی، خذمتچیلر
حاضرلاو ایشینینگ یولیدا بولماغانلیغی آنگلاشیلادر. فرقه مركزی او-
زینینگ اوتكه‌ن یل 4 یانوار تاریخلی قرارینی اینكه آشیریش او-
چون قومیسارلقغا 15 نچی آپریلغا قدر مهلت بیره‌دی.

یه‌نه عینی قرار بر قانچا مركزی ادارهله‌رده‌ده اوتكه‌ن یلغی
4 یانوار قرارینینگ اینكه آشیریلماغانلیغینی قیدله ایشچی‌دهقان
مفتشلگینه‌ن درحال تیكشیرولرگه باشلاب مركزقومغا معلومات بیرو-
وینی تكلیف ایته‌دی. («پراودا وستوكا»، 10.3.33)

«پراودا وستوكا» غازیته‌سینینگ بو یل 6 آپریل نومروسده
تاشكند‌شهر یول ادارهله‌رینینگ برنده‌گی ملیله‌شتریش ایشینینگ باریشی
وه بو ایش اطرافیداغی تاریشمالار حقداغی بازیسی مسئله‌نینگ فجا-
عتینی یه‌نه‌ده آچیقراق كورسه‌تمه‌كده. شونی‌ده ته‌یب اوتوش كیره‌ك
كه بو تارتیشمادا بر طرفدا آزچیلقدا، سوزی كیچه‌یوره‌لمه‌گه‌ن بر
ونیمده، هه‌مده هر دقیقه‌ده ملتچیلك، تیسكه‌ریچیلك ایله عیبله‌نو
قورقوسی آستیدا بولغان توركستانلی ایشچی؛ ایكینچی طرفدا
اداره مدیرلری، فرقه وه باشقا تشكیلاتلار باشیدا اوتوروچی روس-
لار باشدا بولغانلیغی سایه‌سیده روس مأمور وه ایشچیله‌ری توراله‌لار.

قازاغستاندا بیرلیکته‌شترو ایشینینگ قایدای حالدا بولغانلیغی

قازاغستان ساویت غازیتالارینینگ اوزیدان بیلگیلوک.

سوسبالدی قازاغستان، غازیتاسی بو بیرلیکته‌شتریش ایشینگ حضر ایندیکی یازولارینگ بیرنده (18. 2. 33) 1932 نچی یل ریجه‌سی بویچا بوینیزگه توشکه‌ن وظیفه‌نی به‌جه‌ره آلمادی، دیدیکی کابی بعضی بر اداره‌لرده‌گی بیرلیکته‌شترو ایشینگ وضعیتینی قویوداغی رقملار ایله آگلاتادر: مملکت بلان قومیساسی — 1,3 فائض، تاماکی شرکتی — 1,6 فائض، آغیر صنعتلی کسب قومیسارلیغی — 7,5 فائض، جابدقاو قومیسارلیغی — 13,1، ئیشقی سودا قومیسارلیغی — 9,9، جینگل صنعتلی کسب قومیسارلیغی — 12,2 ....

بعضی بر اداره‌لرده قازاقلاشدیرو بلانی هیچ یوق ایمش. غیبی مقاله‌نینگ بیرگه‌ن معلوماتیغا قازاغیدا کوپ اداره‌لرنینگ باشلوقلاری قازاقچا اوگه‌نو قورسلارینی توزقاتوب یوبارغانلار. ایشچی‌دهقان مفتشلکی بولسا بو مسئله اطرافدا هیچ بر تورلو تیکشیرو یوروتماغان، 1932 یل ایچنده هیچ بر اداره‌نی، هیچ بر شخصنی بو مسئله یوزیده‌ن جوابگرلیککه تارتماغانی بر طرفدا تورسون هیچ بر تنبیه‌ده ایتمه‌گه‌ن.

قازاغستان فرقه باش کاتبی میرزویان کوپ اداره، مؤسسه‌لرده حالادا بیرلیکته‌شترو برملسیی بیرنده روس شوونیزمی، مستملکه‌جیلک، قازاقنی کمسیتو احوال روحیه‌سینگ حاکم بولغانلیغی، بوقسول قازاقنگده هیچ بر بیرگه کیتیب اوز تیلنده دردینی آگلاتوب اوزی آگلاب، قایتیب جواب آلالمادیغینی سویله‌یدر. (4.3.33)

1933 نچی یلنینگ آبریلده بوتون اداره‌لرنی ملیله‌شتیش حالدا کورمه‌ک ایسته‌گه‌ن وه بو مفهومده قطعی قرارلار چیقاریب یورگه‌ن حکومت وه فرقه مرکزلری یه‌گیده‌ن قرار چیقارا باشلادیلار. او جمله‌ده‌ن قازاغستان فرقه مرکزی 4 آبریلدا بیرگه‌ن قرارندا بر قسم اداره‌لرنی 33 نچی یل ایچنده بوتونلای، بعضیله‌رینی قسماً، بعضی

لارینی ده ایککی یلده (قازاقچالاشتیروسچه) ایش یوروتا تورغان بر حالغا کویماق قرارینی چیقاردی.

بو قرار بیلمه‌یمه‌ن بو باراقیش مسئله اوستندا بیرلیکه‌ن بیچه‌یچی قرارلاردا اساس اعتبارله آلاچاق بولساق بو کونگه قادار قتعی بیرلیکته‌شترش مفهومده هیچ بر تورلو ایش کورولمه‌گه‌ن. ذاتا او محیطده بوکون حاکم بولغان شرائط آستندا بوگا امکاندا یوق. ساویت مفهومده بولسادا بیرلیکته‌شترو بیلمه‌ک اوچون هر نه‌رسه‌ده‌ن اول او بیرلیکته‌شتریله‌جه‌ک اداره‌لرده‌ن روسلق، روسچیلق، روسنی تورکستانلیدان آرتیق کورو که‌می نظریه، احوال روحیه‌نینگ اورتادان کوتریلگه‌ن بولیشی کیره‌ک که بونی ساویت حکومتی ایشله‌مه‌یدر. قایا بو ساویت حکومتی طرفدان بو کونگه‌چه یوروتولوب کیلمه‌گه‌ده بولغان سیاست وه مخصوص تدبیرگه قارشیدر. ساویت حکومتی «کورونوشچه ملی، مفهومچه سوسیالیستیک» سیاستی بایراغی آستندا هر نه‌رسه‌ده‌ن اول تورکستانغا روس عنصری سوقماق، هه‌مده روسیه‌ده ایشنه یارامایغان عنصرلارنی تورکستانغا کیتیریب او ییرده اوز منفعتیغا جالیشترماق ایسته‌یدر. بولارنی چیقاریب قویوب بیریگه تورکستانلیلنی اوتورتماق ساویت حکومتینگده ایشنه کیلمه‌یدر. اداره‌لردن روسلق روحی چیقیب بیرینی تورکستانلیلق روحی تولمه گونچه اداره‌لرنی هر قایدای بر مفهومده بیرلیکته‌شترمه‌ک، ملیله‌شترمه‌ک ممکن ایمه‌س. اونگچون بو کون بیریلگه‌ن قرارلارنگده عاقبتی تاریخدا قالیشقان یوزلرچه قرارلارنگ بیریسی بولاجاقدر. بولارنگ بیگانه بر خدمتی بولسا اوده ساویت روسیه‌سینگ کوز بویاچیلیق، تاشالتا بیرنگکازلیق اویونلاریغا واسطه بولوویدر.

شرقی تورکستانده

سوک آیلار ایچنده بوتون مملکتلرنینگ غازیتالاری شرقی تورکستان وقعه‌لاریغا آیریم اهمیت بیره باشلادی وه، دیه‌رلک، اونو-

Abdulvahap Kara

تولوپ قالغان بو مملکت، بوتون دونیا نظر دقتینی اوزیگه
ایتمه‌کده‌دور. شرقی تورکستاننگ عاقبتی بز تورکستانلیلارنی
ده‌ن‌ده آرتق قزیقتیرمالیدور. تورتده‌ن اوچ نسبتده تورکلرله مسکون
بولغان شرقی تورکستان، جغرافی باقیمدان‌دا بزنگ وطنیمز —
تورکستاننگ توغرودان توغرو دوامیدور. مونه بونگچون بز تور-
کستانلیلار بو اولکه ایله تانیشمالیدورمز. بز بو یرده، قسقا بر مجموعه
مقاله‌مزده، شرقی تورکستان حقنده کیچیک بر تاریخی وه سیاسی
معلومات بیریب اوتوشکه تریشامز.

شرقی تورکستاننگ تاریخی — بوتون مملکتلر وه ملت
تاریخنده کوردولگه‌ن ایگ فجیع تاریخلره‌ده‌ن بریدور. تاریخچیلار
یلدیریشیگه کوره شرقی تورکستان ختای ایمپراتورلغی قول آستینه
برنچی دفعه اولاراق میلاددان بورون 39 نچی یلدا توشکن
ایکنچی عصرده او ختای قول آستیدان چیقیب، ختای استیلاسیدان
بورون‌دا بولغانی که‌بی، 30 آیریم بولکلرگه بولونه‌دور. بوندان
سونگ شرقی تورکستان تاریخی تا 7 نچی عصرغا داوور نامعلوم
حالدا قالادور. 7 نچی عصرنگ اورتالارندا او یرده یه‌گیده‌ن ختای
حاکمیتی پیدا بولادور. بو عصرنگ 2 نچی یاریمنده (670 نچی
یلدا) شرقی تورکستان تبه‌تلیلار قول آستیغا اوته‌دور. 602 نچی
یلدا او یه‌نه ختای استیلاسی آستیغا توشه‌دور. 9 نچی عصر اورتالارندا
(840 نچی یللاردا) شرقی تورکستاندا حاکمیت قیسقا بر زمان
قرغزلار قولیغا اوته‌دور. بو عصرنگ 2 نچی یاریمنده‌ن 12 نچی
عصرغاچا، چینگیز خاننگ میدانغا چیقیشیغاچا، شرقی تورکستان
«ختای‌خته»، (اویغورلار؟) دیگه‌ن بر خلق حکم سوره‌دور.

چینگیز خاننگ اولومنده‌ن سونگ شرقی تورکستان چاغتای
قول آستیغا کیره‌دور وه تا 1514 نچی یلغا داوور فصله‌لر ایله
بولسادا چاغتایلیلار حکمرانلغی آستیدا ساقلانادور. بوندان سونگ
کیده‌ن فاجعه سلسله‌سی دوری باشلانادور. 17 نچی عصرنگ اورتا

لاریغا داوور بو اولکه‌ده قالموقلار حکم سوردولر. سونگرا حاکمیت
یه‌نه ختایلار قولیغا اوته‌دور وه 1826 نچی یلیغاچا شرقی تورکستان
تاریخی تینچلک دوری یاشایدور.

بو یلی (1826) تورک‌مسلمانلار جهانگیرخان باشچیلغی آستیدا
ختایغا قارشی عصیان کوته‌ره‌دورلر. عصیانچیلار ختای حکومت‌عسکری-
نی ییه‌ریب اولدوره‌دورلر، فقط اولارنگ حاکمیتی 2 یل‌غنه دوام قیلا
آلادور، 1828 نچی یلدا شرقی تورکستان یه‌نه ختایلیلار حاکمیتی
آستیغا توشوب قالادور. لاکن 1830 نچی یلدا یه‌گیده‌ن عصیان
چیقادور. ختای حکومتی بر عصیانی باستوروب بیتیرمه‌سده‌ن ایکنچیسی
باشلانادور. مثلا: 1845، 1855، 1856، 1857 نچی یللارندا بیرر
عصیان کوته‌ریلمشدور. 1860 نچی یلدا، دیمه‌رلک، بوتون شرقی
تورکستان اوستیدا دونگه‌ن حاکمیتینگ توزولوشی ایله نتیجه‌له‌ن-
گه‌ن مشهور دونگه‌ن عصیانی قوزغالمشدور. بوندان بر آز سونگ،
دونگه‌ن حاکمیتی آستیدا یاشاشنی اوزیگه مناسب کورمه‌گه‌ن یعقوب
بیک عصیانی کوته‌ریلمشدور. یعقوب بیک 1872 نچی یلدا، دیمه‌رلک،
بوتون شرقی تورکستاننی اوز حاکمیتی آستیدا برلشتیریشگه موفق
بولمشدی. بونگ حاکمیتی 1874 نچی یلغا قدر، اونگ، اوز
رقیبی نیاز حکیم بیک تامانیدان یوللانغان قاتل تامانیدان اولدوروب-
لوشیگه داوور دوام ایتمشدور...

شرقی تورکستان تاریخنده بولوب اوتکه‌ن وقعه‌لارنگ ایگ
بویوکلری قیسقاچا مونه بولاردور. قانچا عصیانلارا قانچا توپلو-
تورلو حاکمیتلره‌ا شرقی تورکستانداغی هر بر عصیاننگ باتیری-
ایشی، ختایلار تامانیدان هر بر استیلا ایلیشی سانسیز قوربانلارنی
موجب بولمشدور. انسان قانی هه‌مده ایگ کوپ تورک قانی نهر کبی
آققشدور، قانداق دهشتلی فاجعه!

شرقی تورکستان ختایچا «جنگ‌جانگ»، یعنی «یه‌نگی ولایت»
دیب آتالادور. (آوروپالیلار باگلیشی اولاراق «سین‌تزیان»، ختایدا

Abdulvahap Kara

سى.كيپانغ، شكلده سويله‌دوله‌ن). بو قوجامان أولكه بر ميليون
871 مينگ مربع كيلومتر كيكلكده. (آلمانيا ايله فرانسه مملكتلريك
ايكيسينى برابر آلغانداده بويوك!) دو. فقط بو ساحه‌نگ يالغز 30
ده‌ئضى كه ايكنچيلككه ياراي‌دو. مشهور «غوبى»نگ بر بولومى
بولغان «تاقلى مكان» چولينگ اوزگه‌سى يارم ميليون قادار (455
مينگ) مربع كيلومترلو بر يير آلادر. بو يرده نهر آزدر. موجود
نهرلردن يالغز اوچ بويوك نهرنى آتايا بيله‌مز: «تاريم» (ياكى
«يار كند دريا»)، «ايلى» وه «قارا ايرتيش».

شرقى توركستان اهاليسى 5 ميليون چاماسندا دپ كورسه‌تيله
در. اونگ يوزده 75 (٪75)ده‌ن آرتقراغى توركستان (اوتار،
قوريغانه وه ييدى سو) لهجه‌سنده سويله‌شه‌دورگه‌ن تورك‌لردر. تورك
بولماغان اهالينگ بويوك قسمنى قالموقلار — 230 مينگ چاما
سندا، سوگرا دونگه‌نلار — 160 مينگ چاماسندا — تشكيل ايته
لر. بوتون شرقى توركستان دولت أداره‌سينى قوللارندا ساقلاپ
تورغان ختايلار ايسه يالغز 50-60 مينگ قاداردر.(*)

تيانشان تاغلارى شرقى توركستاننى شمالدا جونغاريا، جنوب
ده كاشغاريادان عبارت ايكى پارچاغا بوله‌در. (كوپنچه «شرقى تور
كستان» ديگه‌نده تورك اهالينگ بويوك قسمى ياشاپ تورغان
«كاشغاريا» مراد ايتله‌در.)

شرقى توركستان أدارى جهتده‌ن 8 ولايتكه بولونه‌در. بوتون
شرقى توركستاننگ أداره‌سى باشندا مركزى ختاى حكومتى تاما
ميدان تعيين ايتله‌دورگه‌ن والى — «جيگه‌شوژه‌ن» تورادر. او 8
ولايت مه‌نه شولاردن عبارتدر: اوروومچى، چوگوچه‌ك، غولجا،
قارا شهر، آلتاى، كاشغار، آق سو وه خوته‌ن. هر ولايتنگ
باشندا بر سيويل والى — «داوتين» (Tao-Yn) تورادر. هر بر

(*) شرقى توركستاندا موغول تللاردن بولويدا تلى توركچه نفوسى 40 مينگ
قادار «دولوم» آتلى بر خلق دا بار.

ولايتده بر نيچه قاضيلقلارغا بولونوب، بولارنگ باشندا ايرلر
«جاڭ‌جانغ» تورادر. بو اوروقلارنگ پارچاسندا ختايلار اولتورا
ترلار...

ختاى انقلابيدان بيرى، آرتق 20 ييلدركه شرقى توركستان،
عاملا آنارشى حالدا بولغان اصل ختاى ايله رابطه‌سز بر صورتده
ياشاپ كيله‌دو. «جمهوريتنگ 12 نچى ييلينگ 10 نچى آيى وه 10
نچى كونده (يعنى 1923 نچى ييلنگ 10 نچى اوقتوبرنده) اعلان
ايتلگه‌ن وه حاضرغى زماندا جارى بولوب تورغان ختاى جمهوريتى
قانون اساسيسى شرقى توركستان اوچون جانسز بر حرفدان گه
عبارت بولوب كيلمشدر وه بوندايدا قالاچاقدر. شرقى توركستان
نگ مركزى ختاى ايله دولتى علاقه‌سى يالغز اونگ مركزى ختاى
حكومتينى رسماً تانيشدان گه عبارت بولوب قالماقدادر. اعتراف
ايتمك لازمدركه بو وضعيتده‌ن شرقى توركستان اوچون هيچ بر
يامانلق يوقدر.

«ختاى انقلابينگ آتاسى» سون‌ياتسه‌ننگ توزديگى پلان
موفقيت قازانديغى تقديرده شرقى توركستان قالداى بر عاقبتغا او
چرار ايدى؟ بو حقدا اونگ حاضرلاديغى «ختاينگ بين الخلق
انكشافى پلانى»غا قاراپ تيوشلى بر حكم بيريش ممكندر. سون‌يات
سه‌ننگ مه‌نه شو آتاديغمز پلانى اسم آستندا برله‌شتريلگه‌ن آلتى بو
يوك پروغرامى بار ايدى. بو پلاننى اونگ «ختاينگ قاپيتاليستچه
انكشافى» ديگه‌ن (اينگليزچه وه روسچه‌سى ده بار) كتابندا تابماق
ممكن. بز توركستانلىلار او پلاننگ ايشكه آشيريلماى قالغانلغى او
چون سه‌وينمه‌ليدرمز. وه بوندان سونگدا هيچ بر زمان ايشكه آشيريل
ماى قاليشينى اميد ايتمز. سون‌ياتسه‌ن، يوزلرچه ميليون ختاى
اهاليسينى اصل ختاى مملكتينى تشكيل ايتكه‌ن 18 أولكه‌نگ تاشقا
ريسنه ياييوب يرله‌شترمه‌ك فكرينى تاشلاقدا ايدى. سون‌ياتسه‌ن
پروژه‌سى بويچه ختاى مهاجرلرينگ كليتلى بر قسمى «جگه

Abdulvahap Kara

حالك»، يعني شرقي توركستانغا ييرلەشتيريلمەلي ايدي. اما، شول پارتيەنينگ بو پروغرامي اونينگ سياسي واريثلاري ميەسىدە پاشاماقدادر، يالغز توكەنمەي يالقان آتارشي اوبلارنينگ بو پروغراميني تطبيق ايتيشكە يول بيرمەي توردادر. لاكن عينيچ خاي آتارشيي شرقي توركستاندا روسيەنينگ اونسيزدە كوچلو بولغان وضعيتيني بيلە دە قوبلاشترماقدادر.

شرقي توركستان خاي أورسي ايلە روس بالغاسي (چيكيچي) آراسيغا توشوب قالمشدر. (سوگى بار)

تاگري بيردي

•

تورك غازيتاچيلغى (*)

XI

قيسقاغنه زمان ايچده اوزبيكه اوچ ميك كه يافين مشتري قازانغان منور قاري نينگ «خورشيد»ى حكومت ناميدان توختاتيلغاچ بو غازيتا توكەره كيگە توبلانغان جديدچي يازيچيلار عبدالله اولاني ناميغا آلنغان «شهرت»ني چيقارو ايشيگە كيريشديلەر. اونيكەون مقالەدە يازيلديغي كيبي «شهرت»ني چيقارو رخصتي اولدەن آلينيب قويولغان ايدي. بويكه برابر بو غازيتاني دنيا يوزيكه چيقارماق اوچون تاشكند پاشلاري، باشدا منور قاري بولغاني حالدا، اوچ آي اوروشديلەر. نهايت 1907نچي يلنينگ برنچي دەقابريدە تاشكندەدە «شهرت»نينگ ايلك سانيني چيقارديلار. حقيقتدە، «خورشيد»نينگ دوامي بولغان بو غازيتا سلفينينگ مسلكيني تعقيب ايتمش وە تيلي هم املاسي جهتدەن دە «خورشيد»دەن فرقسزدر. اوز سوزلەريلە ئەيتكەندە بو «هفتەدە بر نيرەدەن 2 مرتبە چيقادرگان ملي، ادبي، فني، معاشي و سياسي غزيتە تركيەدور». نيرەدەن هاقادا ايكي ناتبير چيقاريلغيني

(*) «ياش توركستان»نينگ 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35، 37، 40 وە 42نچي سانلارندان دوام.

بوندا چاپلنيلغان بو غازيتا اوزون ياشالمادي، ايكي يارىم آي قادار دوام ايتيب، 10نچي ساندان چيققاندان سوڭ حكومت ناميدان توختاتيلمشدر. «شهرت» غازيتاسى دا خلق طرفيدان كوب سيويليب اوقولوردي. بو غازيتا «خورشيد» مشتريلەريگە تارقاتيلمشدر. «شهرت» بيلەرىدە عبدالله اولاني، منور قاري، محمود خواجه بهبودي، تورسون خواجه حامد خواجه اوغلي لارنينگ دەگەرلي يازيلاريلە تاشكندلي شاعر ملا قوشاق (تخلصي «مسكين»)نينگ شعرلەريني اوچراتامز. «شهرت»دە «طاڭچيلار»دان (قازاندا چيققان «طاڭ يلدوزي» ايلە «طاڭ مجموعەسي» يازيچيلاريني مطبوعاتدا وە خلق آغزيدا «طاڭچيلار» ديب آتارلاردي) رفيق سيبر هم ايشلەمشدر.

تاشكند بايلاريندان سيد كريم باي سيد عظيم باي نينگ **«تجارت»** ديگەن غازيتاسيدا 1907نچي يلي تاشكندەدە چيقمشدر. بو غازيتاني تاشكندلي ملا هاشم داملا أدارە ايتمشدر. «تجارت»نينگ مسلكي جديدچي پاشلارنينگ هيچ بريني قيزيقترماغان. اونيكچون بو غازيتاغا ذهني وە قلبي كوچلو توركستانليلار آرالاشماغانلار. شول سببي «تجارت» كون كوندەن مشتريلەريني يوقاتوب اوز اوزيدەن توختاب قالغان. «تجارت»نينگ خلق نظريدەن توشمەسيگە سبب بولغان عامللارنينگ بريسيدە بو غازيتانينگ اوز صحيفەلريدە كوبرەك شخصي مسئلەلرگە اوروين بيرگەنلگي ايدي. «تجارت»نينگ 36 ساني چيقمشدر.

توركستانليلارنينگ 1907نچي يلي چيقارغان غازيتالاريندان بيري دە **«قازاق غزيتي»**دير. ترويسكي دە باسيلغان «قازاق غزيتي»نينگ يالغز بر گنه نسخەسي دنيا يوزيكه چيقمشدر. ناشرلاري جنيبس باي آندريف ايلە ايشان محمد امامباي اوغلي ايديلەر.

1908دە يوتون توركستاندا يالغز ايكي گنه غازيتا چيقاريلا بيلمشدر. ايكيسي دە قيسقا عمرلي تودي. بولارنينگ بري **«مجموعە ماوراى بحر خزر»** ناميلە تورك چە فارسچا اولاراق عشق آبادا چيقاريلمشدر.

Abdulvahap Kara

غالبًا بر نابقیر چیقیب تورغان بو غازیتانینگ مؤسسی سید مهدی
قاسمدر. «مجموعهٔ ماوراء بحر خزر»نینگ 15 نومروسی چیقیب
توختالدی.

گویسدن، تا «خورشید»، پاشاغان جاقعدا، احمدجان بیکچر
نامیغا رخصت آلیب قویولغان «آزیا» غازیتاسینینگ ایلک نومروسی
1908نچی ییلنینگ 9نچی آپریل کونی چیقارا بیلمشلهردی. بو غازیتا
نی «شهرت»، توقاتیلغاچ نیز دنیا یوزیگه چیقارماقایستهگهن بولسا
لاردا بر تورلو موفق بولالمای کیلمشلهردی. «آزیا» غازیتاسی
«شهرت»نینگ سرمایهسیله چیقاریلیب، گوپرهك «خورشید»، ایله
«شهرت»نینگ مشتریلهریگه تارقاتیلمشدر. حکومتنینگ جدیدچیلهر
چیقارغان غازیتالارنی تیزتیز توختاتیب مصادره قیلیب تورغانلیغی
سببلی «آزیا»غا مشتری یازیلوچیلار آز بولدی. غالبدا ایکی ایغ
چیقاریلغان «آزیا» تیلی، املاسی وه مسلکی اعتباریله «خورشید»، و
«شهرت»نینگ اوزیگهمسیدر. یهنه آیدیراق قیلیب ئوتیشنینگ تاشکنت
ده چیقاریلغان بو اوچ غازیتا بریرینینگ دوامی وه باشنداقا منور قاری
بولغان عینی هیئتنینگ ایش ثمرهسیدر. «آزیا»نینگ عمری اوزینگ
مرحوم قارداشلاریدان قیسقهدر. 6نچی سانی چیقار آلدیدا حکومت
تاماندان مصادره ایتیلیب، محررلهری قاتیغ تعقیبات آستیغا آلیندیلار
«آزیا» توختاتیلغاچ آرتیق بو غازیتا توگهرهگیگه توپلانغان جدیدچی
لهرگه حکومت تاماندان غازیتا چیقارو رخصتی بیریلمهی قویولدی
بو صورتله منور قاری اطرافداغی تاشکند یاشلاری اوزوچ زمان
غازیتا ایشلهرندهن محروم ایتلدیلهر. چار حکومتینگ یوندان آیری
تهدبیری نتیجهسنده تورکستانلیلار اوز یورتلهرنده 3 ییل غازیتا
چیقارالمای قالدیلار.

مشهور تورک اسلام دوشمانی میسیونهر آستروئوموفنینگ محرر
لیگی آستدا چیقیب تورغان حکومتنینگ رسمی «تورکستان ولایتی

ینینگ گزیتی»، اینه توختامای دوام ایتیب توردی ایسهده تورکستانلیلار
بو غازیتانی سیومهسلهر وه اوقومسلار ایدی. بو رسمی غازیتانی
حکومت مأمورلهری آلیب اوقوشغا مجبور قیلغانلاریدان بولارنیا
یالغز حکومت بویروقلارینیغنه گوزدهن کیچیریدیلهر. جدیدچیلهر
نینگ غازیتالارینی اوقوب مضمونلاریغا توشی اویماغان تورکستانلیلار
ایسه یوز، مینگلهرچه کیلومهتر اوزاقلیقدا بولغان اورینبورغ، قازان،
باغچا سرای، باکو، تفلیس کیبی شهرلهرده چیقیب تورغان غازیتا
وه مجموعهلهرنی اوقورلاردی. حتی مکهدهن استانبول آرقالی
یورتلهریگه قایتقان مینگلهرچه حاجیلاریمز گوربه، یاسدیق، کیگیز
جاجان وه قالین ییل باغلاریغا آراسیغا تورکیه غازیتالاری یاشیریب
کیلتیرهرلهردی. بو صورتله تورکستانغا کیتیلگهن استانبول غازیتا
لاری بارجالاری خلقنی تاماندان گوزگه سورتولوب اوقولوردی.

(بیتمهدی) توقتامش اوغلی

استانبولداکی تورکستانلیلارنینگ بر جمعیسی

«تورکستان تورك گهنجلهر بیرلیگی»نینگ بر مقصدیده خانوم
ایرکهك، بویوك، کیچیك تورکستانلیلارنی بریریله تانیشترماق، تور
کستان حقیده معلوماتلار بیریب، آیریقسا اوسبوردوقلارغا تورکستان
مفکورهسینی اورگهتمهکدر. بو مقصد ایله بو ییل کوکلهم ماسمی
ایله 12نچی مایس جمعه کونی اسکداردهکی تکیهمزنینگ باغچاسیغا
چیقیب بر تورکستان کونی یاشادیق. بریری ایله تانیشماغان همشهری
عائلهلهرینی تانیشتردیق.

اویونلاریمز، چالغیلاریمز وه ئهشولهلهریمز یالغز تورکستاننینگ
اوزینیکی؛ ییمهکلهریمز تورکستان ییمهکلهری (پلاو، قاورما،
حهلوهیتهر) ایدی. استانبولده توغوب بویوگهن همشهری قیز بالا
لاری ئهشولهلهری آتلی آتالاریمز بار ایکهن، دیب تورکستاندا تاغی

Abdulvahap Kara

بیله‌لر یاد بولغانینی سوراماقدا ایدیلر.

ته‌شوله وه اویونلاریمیزنینگ پروغرامینی یازوب اولتورماقنی آرتیقچا بولدم. اونینگ اوچون یالغز بر «تورکستان کونی» یاشاغانینی یازوب اوته‌مین. «مارشیمیز» سویله‌نه‌ب جالغانیدا هه‌مه کوروللین آیاقغا توروب تینگله‌دیلر.

اوزاق یاقین یرلاردن کوب همشهریلریمیز کیلدیلر. کیله آلما-غان همشهریله‌ریمیز عئو تیله‌ب خط ایله «برلیگیمیزگه یه‌گی یه‌نگی موفقیت یوره‌میزگه نجات تیله‌یمیز» دیب دعالارینی بیلدیریمه‌کده ایدیلر.

«تورکستان تورک گه‌نجلر برلیگی»نینگ 12 مای جمعه کونگی
بایرامیغا قاتناشقانلاردان بر غروب

«برلک» اوز منفعتیگه بر یاقتو یاشاغان ایدی. یاقتو ماللاری ایچیده هه‌ر تورلو بالالار اویونچاقی وه شیرینلیکلر بولغانی کیبی آینوقسا «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنینگ بولولوشی آیریچا کوزگه کورونمه‌کده ایدی. «یاش تورکستان» مجموعه‌مزنینگ آلتی اول عثمان بیلک افندیگه چیققانی زمان هه‌مه آلقیشلادی. یاش اورتاقلار-دان بریسی آیاقغا توروب:

— یاشاسون تورکستان وه اونینگ یاش تورکستانلیلاری! دیدی.

شونداي قیلیب کیچگه بالالاریمیز شعرلر اوقودیلار.

آکیچقوردن بلاو ییگه‌نده‌ن کیین برلیکنینگ رئیسی دوقتور صالح جان بر نطق سویله‌دی:

«کوب عزیز همشهریله‌ریم!

سیزله‌رنینگ بو یرگه کیلیب یاشلاریمیزنی حمایه قیلیشینگیزنی کوره‌-دیگه‌نیگیز اوچون ایگیلیب قوللوق قیلامن.

برلک بو یرده اویناب کولگه‌ن بر کون یاشاماق ایله هه‌م سو-یونه‌دی، هه‌م قان یغلایدی. سویونه‌دی، چونکه تورکستانلی وه اونینگ یاش اوغوللاریغا بر تورکستان کونی یاشاماق ایله برابر

بو رسم «تورکستان تورک گه‌نجلر برلیگی»نینگ اسکندارده‌گی باغچه-
سنده، 12 مای جمعه کونی، تورکستان ملی بایرامینی کیگه‌ن تریمان
عائله‌ی دوقتور صالح جان «اویانغا انقلاب اوینامین» اویونینی
اویناولارکن آلینمشدر.

«برلک» بایراغی نه کیده یغیلش اوچون حاضرلقلاردان بری بولغان بیله‌کی تحقق ایتدی. بو تیله‌گنینگ بایدیواری 5 ییلدان بیری ایشله‌نه‌ب کیلمه‌کده. مه‌نه بو حالینگ 5 ییللیق ماکلای تریکنگ تورکستان اوچون مثبت بر ایش بولغانیدا هیچ شک شبهه یوقدر.

قان یغلایدی! چونکه بز بو یرده یاغلی بالالارنی ییب

Abdulvahap Kara

اوراق یاقین یرلەردەن توب همشهریلریمز تیلدیلەر. تیلەمە
غان همشهریلەریمز عفو تیلەب خط ایلە «برلکیمز گە یەگی
موفقیت یوریتیمز گە نجات تیلەیمز» دیب دعالارینی ییلدیرمەکدە
ایدیلەر.

«تورکستان تورك گەنجلەر برلکی»نیگ 12 مای جمعە کونگی
بایرامیغا قاتناشغانلاردان بر غروب

«برلك» اوز منفعتیگە بر بیانقو یاساغان ایدی. بیانقوماللاری
ایچیدە هەر تورلو بالالار اویونجاغی وە شیرینلکلەر بولغانی کبی
آینوقسا «یاش تورکستان» مجموعەمزنگ بولونوشی آیریچا کوزگە
کورونمەکدە ایدی. «یاش تورکستان» مجموعەمزنگ آنگ اول
عثمان بیك افندیگە چیققانی زمان همە آلقیشلادی. یاش اورتاقلار-
دان بریسی آیاققا توروب:
— یاشاسون تورکستان وە اونگ یاش تورکستانلیلاری! دیدی.

ـەنکەلگر اوجون ایکیلیب قو...
برلك بو یردە اویناب کولک...
یونەدی، هەم قان یغلایدی. سو...
اونگ یاش اوغوللاریغا بر تور...

بو رسم «تورکستان تورك گەنجـ...
سندە» 12 مای جمعە کونی» تور...
خانمله دوقتور صالح جلن «اور...
اوینارلار کـ...

«برلك» بایراغی نەگیدە یغیلش...
تیلەکی تحقق ایتدی. بو تیلەکنگ...
کیلمەکدە. مەنە بو حالنگ 5...
اوچون منت بر ایش بولغانیدا هـ...
قان یغلایدی، چونکە بر...

Abdulvahap Kara

Abdulvahap Kara

اوزباپ كوڭلەر ايكەن توركستاندىكى آتا‌آنا وە قەرىنداشلارىمىز
ئەگەمەك اوواقىتى هەم بولالمايدىغان ئاۋۇ سورۇنلارىمىز عالم ۋە عرفان
وە ملى نجات سوۋېتنىڭ بر تاملاسىغا محتاجلار! اونىڭ بۇ توزۇ
موشلاردى يوزەك ياغرىمىزنى ياقىپ قاماقدالار!

توركستان چېگرەلەرى تاشقارىسىدا، آيىرىقسا توركىيەنىڭ
مشفق قوچاقىدا بر ايركىن ياشاماقدامىز. آفغانستاندا، مەسە موڭگ
اوچون بو ايكى (برى عرقداش، او برى دىنداش بولغان) حكومتنىڭ
بو يېردە مىنتدارچىلىقىمىزنى ئىپادەلەمەستىن اوتە آلمايمەن.

بىرلىك، توركستان چېگرەلەرى تاشقارىسىغا چىقىشقان ياشلارىمىز
توغرى وە يورتقا فائدەلى بولوب يېتىشمەك يولىنى حاضرلاماق ايلە
تىنمى بولادىر.

5 يىلدان بېرى كېچەسىنى كوندوزگە، كوندوزىنى كېچەگە
ئولەتىپ خصوصى بر ايشلە مشغول قالاقى اوزىگە حرام قىلىپ آچ،
يالاڭاچ يالغۇز بر اوڭگى تۇتۇب اوتى بو حالغا كېلتىرگەن دەگەرلى
يوروتمو رئيس دوقتور مجدالدين بىگنى بو يېردە حرمت ايلە ايسلەي
اوڭنىڭ سالاملارىنى سزلەرگە يەتكۈزەمەن. بر بر زمان بو غيرتلى فدا-
كار توركستان يېگىتىنىڭ، قولىدا تىنچلى هر يان، نېمەگە او هرق
ايشلەمەيدىن، دېگەنىمىزدە او «توغرى، بو هرگە اوزوتوب كېتىم
بىرلىك ايشلەرى جملە قالادى، دېب ئەيتكەن ايدى.

دەگەرلى ياش توركستانلىلار!

بو يېرگە بر نموبە بولىشى كېرەك، بر توركگە توتموشىمىزنى
ياخشىلاب ياشاماق اوچون ايمەس، وطن وە ملت يولىدا ايركىن
ايشلەش اوچون كېلگەنمىز! ئەگەمەك دېب ملى ايشلەردەن اوزاق
تورماق يېرگە ياراشماس!

ياشاسون توركستان وە توركستانلىلار!

دوقتور صالحجان قطبى بېرگەندەن كېين بوتون هەمشهرىلەر
اوزون اوزون آلقىشلادىلار. هەمشهرىلەر نامىدا غيور وطنپرور ياشلا-

ويجدانلى عارف حكمت بىلەن جواب بېردى:
— جاندان عزيز بىرلىكىمىزنىڭ هېئت آدارەسى وە رئيسى دوقتور
بىگلەر،
بوگۈنكى حاضرلانغانلار اوچون هەمشهرىلەرىم نامىدا تشكر
ايتەمەن. بىرلىكىمىزدەن بوندان هەم بۈيۈك ايشلەر كوتەمىز. اوگونكى
ديگەر ايشلەرىڭىزدە موفقيتلە بەجەرەجەككىزگە اميننىز! بىرلىك اوچون
جانىنى استحقار ايتكەن ياش غيور سابق رئيسىمىز دوقتور مجدالدين
بىگگە بېردەن صميمى سالاملەرىمىزنى سويلەرسىڭىز!
بوندان كېين وقت كېچ بولغانى اوچون تارقالىلدى.
يارىمىزنىڭ بر جمعەسىنى توركستان كوڭلى اولاراق كېچىردىك.
دوقتور ايلتەر.

* * *

توركستاننىڭ انقلاب آلدىندامى وضعيتى

توركستان ملى بىرلىكى آوروپا وكيلى وە مجموعەمىز باش محررى سابقلى
جوراى اوغلى مصطفى بىگنىڭ 29 نجى مارتدا اوقوغاندىكى «اورتا آسيا جمعيتى»نده
(Royal Central Asian Society) توركستان حقندا اوقوغان محروضەسىنىڭ جارلى
روسيەنىڭ توركستاندا يورۇتدىكى سياستىگە قاراشلى بولومى توەندەكىچەدر:

«... روسيەدە بر انقلاب بولوۋىنى جاندان ايستەدىگىمىزنى مەن
هيچ ياشيرمايمەن. او مملكتدە نمەلەرنى يوكسەك وە توبەن، بىرنجى
وە ايككنجى درجەگە بولمەيدىرگەن بر دموقرات رژيمىنىڭ بىريا
بولوشىنى بىز يورەكدەن ايستەگەن وە بوڭا كوب مشتاق ايدىك.
لاكن بوندەي بر رژيمگە توزمال بر تكامل بويلە كېچيش امكانىگە
اميد قالماغان ايدى.

ستالىپيننىڭ «3 نجى ايون قانونى» (1907 نجى يىلغى)، بز
توركستانلىلارنى دولت دوماسىغا سايلاش حقندان محروم ايتدى.
بزنىڭ توركستاندا روسيە ايچىدە بولغانى كبى خلق طرفندان سايلا-
نان محلى آدارە (زەمستوو) يوق ايدى. حتى، تاشكند ايلە آلتا

Abdulvahap Kara

شهرلەرینی ایلتا قیلناق، توركستان شهرلەرینده بلدیه ادارەسی‌ده
یوق ایدی. تاشكندده، آنلاردا هم اصل توركستان خلقی‌نینگ
سایلاوی حقوقیجه روسلارلە تینگ ایمەس ایدی. مكتب مسئلە
سی‌گە كیلگەندە: 1917 روس انقلابی باشلانغونیچا قادار بوتون توركستان
كوب بولسا فقط 20 جاماعتداغنه یوكسەك تحصیللی آدم بولماقینی
سویلەمەك كافیدر. هیچ بر توردلو مطبوعاتیمیز یوق ایدی. روس حكو
متی بیرلیك نشریاتیمزنی یوزەگە چیقار آلدندا یاق یوق قیلار ایدی.
تاشكندده، توركستان عمومی والیسی اداره خانەسی تامانیدان تور
كستان خلقی ایچین چیقاریلیب تورغان وه «توركستان ولایتینینگ
گەزیتی»، آتالغان بردەنەر غازیتادا ایسە، هەر سحیفەسندە باسیلیب
تورغان هندستان خبرلارینی سانامەساق، یالغز معاصر توردموش بیلان
علاقەسی بولماغان نرسەلەرگینە یازیلیب توزار ایدی. روس حكو
متینینگ اینگ یاخشی اونوملو یرلەریمزنی خلقیمیز قولیدان تارتیب
آلوب روس كرەستیانلارینغا بیرگەن وه دالا خلقیمیزنی یا كوچە
توروموشغا اونوشكە، یاخوددا ایكنچیلیككە یارامایدرغان یرلەرگە
اونوروشغا مجبور ایتكەن «مهاجرت سیاستی»نینگ خلقیمیز ایچین
قاندای بر بلا بولغانلیغینی آوروپالیلار هیچ صورده ایه آلماسلار.
آوروپالیلار یالغز روسلارنینگ توركستاندا تیمر یوللار قوردیغینی‌گە
ایشیتیر وه كورورلەر، لاكن او تیمر یوللاردا هیچ بر زمان بر تور
كستانلیك ایشچی وه یا مأمور صفتده ایشلەتیلمەگەنلیكینی بیلمەسلار.
روسلار توركستانلیلارنی تیمر یول ایشلەرینگە آلماسلار ایدی.. فقط
ولایت بویانكلەده یتشەگەن، توركستاننی اوردو بوزوغ وه سالدار آرقالی
روسیه بیلەن باغلاغان تاشكند تیمر یولینینگ سالنماسیلە توركستاننینگ
بو تیمیر یولغا یاقین یرلەرنده كوچەبەلار ساتی آرتمشدر. بوگا وه
تیمیر یولینینگ سالنماسیلە روسیەدەن توركستانغا «مهاجرت حركتینینگ
آرتماسی وه ایكین ایچین یارارلیق یرلەرنینگ توركستان یرلی
خلقیدان تارتوب آلیب روس كرەستیانلارینغا بیرلیمەسی سبب بولدی

بر. روس حكومتینینگ خلق طرفیدان واقعەلارنیانمای بوتون یاتقان یرلە
لەرنی گە آتالغانینی اوپلاماكرلار. توركستان اولكەسینی «فرمان
عالی موجبنجە» تفتیش ایتكەن سەناتور غراف پالەن (гр. Пален)
نینگ شهادتیگە كوره «اون یللاردان بیری توركستانلیلار تامانیدان
ایشلەنیب ایكیلیب كیلمەكدە بولغان یرلەر كوچلەب روس مهاجر
لارینغا آلوب بیریلمەكدە، بر نیچە مینگ روس مهاجرلارینی یرلە
شترمەك ایچین اون مینگلەرچە یرلی اوتوراق خوجالقلاری بوزوب
یوباریلماقدا،... » ایدی.
آوروپالیلار توركستان آرقلارینی روس حكومتی اثری دیب
اویلایدرلار. حالبوكه بو توغرو ایمەس. بو خصوصدە مەن یوقاریدا
روسیه زراعت نظارتی مأموری وه توركستان حقیدا روس تیلیدە
یازیلغان بردەنەر مهم كتاب بولغان «توركستان اولكەسی» («تور
كستانسكی كرای»)نینگ مؤلفی كیاز ماسالسكیی‌نی شاهد كیتیرەمەن.
ماسالسكی اوز كتابینینگ 423 نچی بیتیدە شوندای یازادر:
«توركستاننینگ، دیەرلك، بوتون آرقلاری یرلی خلق طر
فیدان قازیلغان وه اولارنینگ كوبی آنجا ایسكیدەن، بر نیچە یوز ییل
وه حتی داها ایلگەری یازیلغان... بو آرقلارنینگ بعضیلاری كوب
بویوكدر. اولارنیچا چاقریم(*) اوزاقلارغا حیات منبعی سو كیتیریب
تورغان بو آرقلارغا یاقیننینگ زمان انتیەر ایستەمەسی، اوزینینگ یلك
آز تەقیلك بیلگیسیلە، قورالیلە توركستان قوباشینینگ یاهەبروجی
شعلەلەری آستیدا اولچەوسز كوب ئەمەك وه مشقتلار بهاسینە بوتون
اولكەنی آرقلار توری بیلەن تأمین ایتكەن بو خلقغا قارشی چوقور
بر حرمت تویغوسیلە ایگیلمەك لزومینی حس ایتەمەن.»
عقلاریگیزگە كە. عجبا روس حكومتی توركستاندا سوغارو
ساحەسندە هیچ بر ایش كورمەدیمی، دیگەن بر سوراغ كیلە بیلیر.
مەن بو گادا شو، اوزینینگ رسمی موقعی جهتیدەن ده بزنینگ خلقیمزغا

(*) بر چاقریم = بر كیلومەتر چاماسیدادر.

Abdulvahap Kara

قارشی حددن آشقاری سیجابیسی باردر دیب شبهه آستغا آلیشی
ممکن بولماغان کنیاز ماساالسکی‌نک اعتباریغا تایانوب جواب بره‌مز.
کنیاز ماساالسکی‌گه کوره: روس حکومتی سوغارو ایشلری ایچین
آنجاق 1895 نجی یلداغنه ایلک تدقیقاته باشلامشدر، بونک نتیجه
سنده 1900 نجی یلدا 209 مینگ 750 دهساتین (هه کتار) دولت
یرینی سوغاریش ایچین 8 پروژه حاضرلانمش ایدی. بو پروژه
سوزنک یالغز دولت یرلری، دیمه‌ك، تورکستان یرلی خلقینک
استفاده ایتشی ممکن بولماغان یرلر اوستیدا یازا باتقانلیقی اونوتما
گه‌لار. بو 8 پروژه‌دن یالغز بریسی — میرزا چولی (غولودنی
ستاپ)نک شمال‌شرقی قسمیده 45 مینگ دهساتین یرنی سوغارو
پروژه‌سی — ینگه‌گه برچی گه‌لده ایشکه آشیریلیشی لازم دیب
تاپیلدی. 37 چاقریم اوزونلقیدا بولادرغان بو آریقنک ٥ یل ایچیده
— دیمه‌ك، 1905 نجی یلدا — قازیلیب بتیریلیشی کوزده توتولغان
ایدی، حالبوکه 1913نجی یلدا — کنیاز ماساالسکی‌نک بو کتابی
باسیلیب چیقارکه‌ن — بو آریق داها یتمه‌گه‌ن ایدی. بالاخر آریق
یتدی. فقط بو آریقدان سوغاریلغان یرلردن فائده‌لنیشکه یالغز
خریستیان اورتودوقس دینیده بولغانلارنینگ که حقلاری بار ایدی...
بو آریق، قازیلیشیدا نه‌قدر کمچیلکلری بولغان سبیلی تیز زمانده
بوزولوب، سوغاریلغان یرلر فائده‌لنوب بولمایدرغان سازلقلارغه
ئه‌یله‌نه باشلادی. مالاریا خسته‌لیگی پیدا بولدی. روس مهاجرلرینک
کوبی اوزلرینگه بیریلگه‌ن یرلرنی تاشلاب کیتدی. روس حکومتی
تامامیدان سوغاریلغان یرله‌رگه یرلی خلق یالغز مه‌نه شوندان، یعنی
او یرلر مالاریا باتاغنه ئه‌یله‌نگه‌ندن، سونکره کیلیب یرله‌شه
بیلدی. فقط بوده انقلابدن سونکرا...

روس حکومتی تامامیدان سوغاریلغان باشقا بر یر هم بار،
بو، بایرام علیداغی (حاضرغی تورکمنستان ایچیده) یوروتمو
چار ملکیدر.

بونون یاتقا آریقلار تورکستان خلقینک اوزی تامامیدان
قازیلغان وه اوز آقچاسی بیلن سالغان.

بو مهاجرت وه سوغارو مسئله‌لریده بر آزگینه توقتاب اوتو
ومنک سببی، بزینک خلقیمز ایچین سونک درجه‌ده مهم وه حیاتی بولغان
بو مسئله‌لر حقیدا آوروپادا هیچ بر حقیقتنی اویماغان وه بوتون
یاکلیش تصورلارنینگ تارقاتیلغانلیغیدر.

خلاصه، تورکستان 1917 انقلابیغا سیاسی حقوقدان محروم،
مکتبسز، مطبوعاتسز وه حتی اوز بالالارینک ماکلاری تیری وه قابیله
سوغاریلغان یرلردن فائده‌لنیش حقدان‌دا محروم بر مملکت
حالیدا کیرمشدر.

بولارنینک اوستیه برده، دونیادا مثلی کورولمه‌گه‌ن روس اداره
یورتقولیقی، حکومت آداملارینینگ تورکستانلیلارنی هیچ بر سبب کوره
سه‌تمه‌سدن قاماقدا آلو حقلی (*)، اوبلارنینک خلقیمز آراسیدا دا او
روسقا آقچا برده آناسیسی اولدور، دیگه‌ن خلق سوزینک تعولیتیغا
سبب بولغان وه دونیادا ایشیتلمه‌گه‌ن یاراخورلقلارینی قوشساق تور
کستانلیلارنک نیمه ایچین انقلاب ایسته‌گه‌نلیکلری قولایچا آنگلاشیلور.

* * *

کتابیات: «ساویت روسیه‌سینگ ایکینجینک غوجالق تجربه‌لری»

آوروپادا ساویت روسیه‌سی شرائط حیاتیسی وه وضعیتی اوس
تیدا یازیلغان اثرلرنینگ کوپچیلیکی ساویت پروپاغاندا ماتریاللاریدان
متأثر بولوب ساویتلار مملکتینده‌کی حقیقی وضعیتنی کورسه‌تیشدن او
زاق قالوب کیلمه‌کده. بولسالاردا آرادا جدی مدققلار طرفیدان اوز
کوروب، تیکشیرولاری نتیجه‌سیده اورتاغا قویولغان، حقیقی وضعیتنی
آچیق قیلیب کورسه‌توب بیروچی قیمتلی اثرلرده اوچرامایدر
ایمه‌س. بز «یاش تورکستان» اوقوچیلارینی مه‌نه شوندای بیطرف
کوزوجی عالملارنینگ کوروش وه قاراشلاری ایله تانیشتیریب باریشنی

(*) «تورکستان ولایتی اداره قانونی»نک 84نجی مادده‌سیگه باقلیس.

Abdulvahap Kara

آرالقدا بو ایکی خوجالق نیلی یارائیش اوجون ایسکیدەن کیلەکەن بولغان خوجالق وە بونگلە برابر کوب یابلق محو ایتیلب قیشلاق خوجالیغینگ ضعفی انتاج ایتیلگەنلگنی سویلەیدر.

بو وضعیت قیشلاق خوجالیغی اونونینگ ییلدان ییلغا آزالو-وینی توغدورادر. بو صورتلە اوتکەن ییلداباق بوتون ملکتدە بر آرزاق قطلیغی حتی کوب قسملارندا آجلق حکم سورا باشلایدی.

ساویت روسیەسی قیشلاق خوجالیغی حسابە ملکتی صانع-لەشدیرش سیاستی تعقیب ایتەدی. کوروب توروب قیشلاق خوجالیغی منافعینی فدا ایتە کیلدی. اینک سونگیدا قیشلاق خوجالیغی بوتونلای چاتسزلانوب یاردەمغا محتاج بر حالغا کیلگەندە بو یەرگە قورولغان صانعینگ اوگا یاردەمچی بولووی توشونولار ایدی. بو امیدە توغرو چیقمادی. بوگون قیشلاق خوجالیغی قابیل حیاتی یوقالوب اولوم یاتاغیغا توشکەن حالدا اونی بو حالغا کیتیرگنگە سبب بولغان صانعیدە اوگا یاردام ایتە بیلیش درجەسیدەن کوب اوزاقدا قالغان. او اوزی یەنە اوزونجا بر زمان باشقا طرفنگ یاردەمینگە محتاج بر حالدا قالیشغە مجبوریتدەدر.

قیشلاق خوجالیغی بوگونگەچە روس خوجالق حیاتینگ اساس منبعی سانالوب کیلمەکدە بولغان بر ساحەدر. اونگ اوچرادیغی بو فجیع وضعیت اولکە خوجالق سیستەمینگ باشقا ساحەلەرینە وە عمومی شکلدە تأثیرسز قالا آلماس ایدی. کوب اوزاقلاشدان بودە اوزینی کورسەتدی. یالغز خوجالق ساحەسینی کە ایمەس، بوتون اجتماعی، حزبی، اداری خلاصە بوتون ساویت بلان سیستەمینی شدتلی بر بحران آلتی قایلادی.

بو آغیرلق آقچا سیستەمەسەدە تأثیر ایتوب چەروونیتسنگ توشو حرکتینی کوچەیتوب حقیقی بر اینفلاسیون (کاغذ آقچانگ حددەن تاشقاری کوپەیشی وە بو یوزدەن بولنگ قیمتدەن توشووی) شکلیگە کیریتوب یوبارادی. (پروفەسور تسورەر

1932نجی ییل کوزندەکی بهادەن بر نیچە مثال آلوب داخلی بازاردا چەروونتس قیمتینی کورسەتمەکچی بولادر. بر ناقیم کیم 1000_1500 سوم، بر جفت آیاق قابی — 350-300 سوم، آچیق بازاردا یاری ماینگ کیلوسی 40-30 سوم و. ب.)

پروفەسور تسورەرنگ چیقاردیغی نتیجەنی خلاصە ایتەجەک بولساق روسیە بلان خوجالیغی موفقیتسز نتیجەلەنمش، یقیلمشدر. بو موفقیتسزلک یالغز بلانی ایشگە آشیریشدا کیچیرلگەن تەخنیکی خطالارنگ کە ایمەس، دها زیادە بو سیاست نظریەسندە، اقتصادی حیات اوستندا حاکم طبیعی قانونلارغا قارشیلق کەبی اساس خطالار نتیجەسیدر.

یورتمز وە خلقمز اوستیغا چوککەن قیزیل روس ایمپریالیزمی اقتصادی وضعیتنی قیسقا فقط آچیق وە آیدین تصویر ایتوچی بو 30 بیتلک کیچیک کتابچانی آلماچا بیلەدرگەن بوتون اوقوچیلاریمزغا توصیە ایتەمز.

دوقتور طاهر شاکر

* * *

پاریسدا قافقاسلیلار ملی استقلالی بایرامی

پاریس «پرومەتە» هیئتی نامیندان، 27 نجی مایس آقشامی قافقاس ملی جمهوریتلەرینگ استقلال اعلان ایتدیکلەرینە 15 ییل تولو-مناسبتیلە بویوک بر قونفرانس مجلسی ترتیب ایتلدی. مجلسدە کور-جیلەر، آذریلەر، شمالی قافقاسلیلار، اوقراینالیلار، تورکستانلیلار، استقلالچی قازاچیلار، قالموقلار وە باشقالاردان عبارت 100 چاقلی آدام بار ایدی.

«پرومەتە» هیئتی رئیسی مجلسنی آچوب اوکونینگ معنا وە اهمیتینی قیسقاچا آنگلاتقاندان سونگ سوزنی آذربایجان ملی قومیتەسی وکیلی دوقتور میر یعقوب بیککە بیردی. دوقتور میریعقوب بیک، یەنە آچیق، آیدین وە مضبوط بر صورتدە سویلەدیگی معروضەسندە

Abdulvahap Kara

آذری تورکلەرینگ روس ایمپەریالیزمیگە قارشی ، روس استبدا-
دینینگ تا باشیدان استقلال اعلانیگە قادار ملی ، مدنی وە سیاسی ساحە-
لەردە یوروتدیکلەری مجادلەلەری وە خصوصاً 1904 انقلابیدان
باشلاب توغولغان آذری فرقەلەری وە اولارنینگ فعالیتلەری حققیدا
معلومات بیریب ، او فرقەلارنینگ عقیدەلەری توغرلوغیدە بولماقلە برابر
باریشینگدا آذربایجان وطنپرورلگی وە استقلالی یولیدا برلەشیش-
بر حالدا حرکت ایتدیگینی آنگلاتوب اوتدی. معروضە کوب اعتنا
ایلە تینگلەندی وە معروضەچی اوزون آلقیشلاندی.

بوندان سونگ شمالی قافقاس استقلالچیلاری نامیدان ابراهیم
چولیک بیک معروضە سویلەب شمالی قافقاس خلقینینگ وە آیبوقا
شیخ شاملنینگ روسیە ایمپەریالیزمیگە قارشی قانلی مردلک وە قهر-
مانلقلار ایلە کورەشکەنلگینی وە امام شاملنینگ بو مجادلەلەرینی انقا
ایتدیگی کیبی ، یالغز دینی تعصب سوقیلە ایمەس ، آیبوقا قافقاسنینگ
آزادلغی مقصدیلە یوروتکەنلگینی روس منبعلاریغا استنادا آنگلاتدی
وە کوب آلقیشلاندی.

گورجو استقلالچیلاری نامیدە مجلس رئیسی موسیو «گوازاوا»
قیسقا بر سوز سویلەب گورجی خلقی وە سیاسی تشکیلاتلارینینگ استقلال
یولداغی مجادلەلەریدەن بحث ایتدی.

بونگلە معروضەلار بیتدی. اوقرایناللار نامیدان موسیو قوسەن-
قو ، آزاد قزاقچیلار نامیدان میرآلای زوکوف ، قالموق خلقی نا-
میدان موسیو بالینوف ، تورکستان استقلالچیلاری نامیدە باش محرر-
یمز مصطفی بیک قافقاس استقلالچیلارینی بو کونگکی بایرام ایلە تبریک
ایتدیلەر وە کیلەجەک ییلی بو بایرامنی استقلالیتی بە کیلگەندن قازا-
نقانلاری اوز ملی اولکەلەریدە اوتقوزولارنی توغروسیدا تیلەگەن
ینی بیلدیردیلەر. چوقای اوغلو مصطفی بیک اوز تبریک نطقیدا بو-
تون استقلالچی خلقلارنینگ وە آیبوقا قافقاس خلقلارینینگ استقلال
مجادلەسیدە اوز آرا یاقیندان برلەشمەلەری لزومینی دلیللەری ایلە

کوستەتوب ، بو یولدا کوریلەدن فکر برلگی حاصل بولغان بولسادا
بو کونگکی مراسمنینگ او برلکنینگ برینچی عملی نتیجەسی ، برینچی
دفعە برلەشیب ترتیب ایتلگەن بایرامی ایکەنلگینە مجلس اهلینینگ
نظر دقتینی جلب ایتدی. بونگلە مجلس بیتدی.

چاقالای.

* * *

ساویت سوسیدە

I — لوندون غازیتاسی «دەیلی تە کسپرەس»نینگ خبر بیریشیگە
قاراغاندا ساویت حکومتی کلی مقداردا قالادا بوغدایی سایب آلمقدە.
بولشەویکلەر بوندان ایلگەری فرانسەدە هم بویوک مقداردە آرگەتین
بوغدایی سایب آلمشدیلار. عینی غازیتانینگ یازوویە کورە ساویت
حکومتی شمالی آمریقا برلەشیک دولتلەریدەدە بوغدای سایب آلو
توغروسیدا مذاکرەلەر یوروتمە کدەدر.

بو حاللارغا رغماً بولشەویکلەر وە آگەنتلاری گویا قولخوز-
لار ساویت حکومتی تامانیدان ساویت مملکتلەریدە آچلق یاراتماق
ایچون تشکیل ایتلگەندەک ، عدلی هم بیلمەسدەن ، قولخوز سیاستی
موفقیتلەری حققیدا یاقرماقدالار.

II — «یاش تورکستان»نینگ اوتکەن سانیدا قیسقاچا خبر بیرە-
دیگیمز ساویت روسیە مانچوکو اختلافی ، ساویت حکومتی ایچین
هیچ کوتولمەگەن بر توسدە نتیجەلەنمە کدەدر. یاپونیاغا تایانماقدا
بولغان مانچوکو دولتی اوز طلبلەریدە ختای حکومتیدەن داها متانتلی
بولوب چیقدی وە بولشەویکلەرنی اوزاق شرقداغی روس یرلەری
ایچین آنجاغنە قورقولو آدیملار آتیشغا مجبور ایتدی. ساویت حکو-
متی ، مانچوکو ایلە اوز آراسنداغی اختلافنینگ یاپونیا ایلە توقنشو-
وینە سبب بولو احتماللدان قورقوب شمالی مانچوریا (شرقی ختای)
تیمر یولینی مانچوکوگە سایلیشغا قرار بیردی. ایسکی روسیە ایلە
ختای آراسندا یاعلاندان وە ساویت حکومتینینگ مانچوریا تیمر یولینە

Abdulvahap Kara

ایکه بولوویده، حکمدان استفاده قیلنغان بر معاهده بوینچا ختای
دولتی بو تیمر یولنی 1938نچی ییلدا ساتیب آلیشقا حقلی بولوب،
1969نچی ییلدا تیمر یول بوتونلای ختای مالی وه ملکی بولماقلیغی لازم ایدی.
(شونی‌ده دیمه‌ک لازم‌که، چارلق روسیه‌سی دوام ایتسه‌یدی، بو ی
ر، ماجوریا تیمر یولی قیامتغا داوور روسیه قولندا قالار ایدی)
ایندی ایسه، چارلق ایمپریالیزمینگ بو میراثینی‌ده قوللاریدا قالغ
اوشلاب کیلگه‌ن بولشه‌ویکله‌ر، یاپونیا ایله توقناشماق قورقوسی
آستیدا، ختای حکومتینگ پروتستولاریغه‌ده قاراماستان اوزینگ
بو تیمر یول اوزه‌رینده‌کی حقلاریدان ماجوکو فائده‌سیگه واز کیچ
ری، صورتده وازکیچیب اوتوروبدر. حاضر مسئله تیمر یولنینگ
بهاسی اوستیداغه‌در. حتی ساوت حکومتی ماجوکونینگ تیمر یول
اداره اصولینی دوس تأثیرینی آزالتماق وه ماجور تأثیرینی کوچه‌یت
مه‌ک مفهومنده اوزگه‌رتیلیه‌سی حقداغی تکلیفینی‌ده قبول ایتمشدر.

اوزاق شرقدا

ماجوکو اوستداغی یاپونیا-ختای توقناشماسی یاپونلارنینگ
ایسته‌دیگی توسده نتیجه‌لنمه‌گه‌ندر. ختای، اوز باشیغا یاپونیاغا قار
شی اوروشماقغا کوچسز کورونوب قالدی وه اونینگ ملتلر ثویوشمه
سی یارده‌میگه باغلاغان امیدلاری بوشغا چیقدی. مسئله شوندادرکه،
ملتلر ثویوشمه‌سی بوینچا ختای 24 نچی مایدا یاپونیاغا قارشی رسماً
اوروش اعلان قیلماق حقینه ایگه بولغان ایدی، اوزینگ قورولا
قرارندا یاپونیانینگ ختایغا قارشی قیلغان معامله‌ه خط حرکتنی خصم
دیب تابقان ملتلر ثویوشمه‌سی‌ده، ختای یاپونیاغا قارشی اوروش
اعلان ایتدیکی تقدیرده، ختایغا یارده‌م بیره‌لمی ایدی. لکن وضعیت
ختایلیلارنینگ وه سببی بولغان دوستلارنینگ اوییلاغانلاریدان باشقا
برتوسده اوزگه‌ردی. یاپونلار محاربه‌نی ختاینینگ کوچسزلکینی دوبالم

باشیغا یاپونیاغا قارشی کوره‌شه آلالمایدیغانلیغینی بوتون دونیاغا کورسه‌ته
بیرگه‌ن بر توسده یورودیلار. یاپونیا قوشونلاری بیلن زربین وه‌یه‌کین
نی تهلکه آستیدا قویدیلار... آمریقا وه آوروپاداغی ایچکی سیاسی
قیلقلار وه اقتصادی بحران، ختایغا، بو مملکتگه بولغان محبتدن
ایمس، یاپونیانینگ اوزاق شرقدا کوچه‌یب کیتیشیدن قورقانیدان،
یارده‌م ایتمه‌ک اقتدارندا وه آرزوسیدا بولغان دولتلرنینگ آیاق-قول
لارینی باغلاب قویدی. آینیقسا شمالی آمریقا برلشگن جمهوریتلری
وه موسقوا بولشه‌ویکله‌ری ختایغا یارده‌م بیریشنی ایسته‌رله‌ر ایدی...
نتیجه‌ده ختای اوچون یاپونیا ایله توغرودان توغرو صلحغه کیریشمه
کیریشمه‌که‌دن باشقا چاره قالمادی. حالبوکه بونی کوره‌ن یاپونیا
آرزو ایتمه‌که‌ده ایدیسه‌ده ختایلار بوکا قطعیاً یاقینلاشمای کیله یاتقان
لار ایدی. ایندی یاپونیا ایله ختای آراسیدا صلح مناسباتی حاصل
بولدی. ختای، ماجوریاده یارایلغان حاضرغی وضعیتنی تانیماقغا
مجبور بولغان.

لکن یاپونیا ایله باغلانغان بو صلح، ختایدا یه‌نگیدن آنارشی
طوفانی توغدوردی. قانتونداغی «ختای ساوت حکومتی» نانکین
مرکزی حکومتینگ صلحجویانه حرکتیگه قارشی پروتستو بیلان
قیلدی. نتیجه‌ده موسقوا بولشه‌ویکلرینگ بوروندو دوستی خریستیان
گه‌نه‌رال فه‌ینگ‌یوسه‌نینگ کوروبوب قالدی، بو گه‌نه‌رال نانکین
حکومتیگه قارشی کوره‌شمه‌کگه عزم ایتمشدر.

بو مسئله‌ده ساوت حکومتینگ طوردو حرکتی بالخاصه شایان
قیددر. یاپونیا ایمپریالیستلارینی ماجوریادان قوماق لزومی حقدا
هه‌مده‌ن کوب موسقوا بولشه‌ویکلری باغیردیلار ایدی وه اوز فرقه
مطبوعاتلاریدا بو خصوصدا عملی هم باغیرماقدا دوام ایتمه‌دیلار.
ایسکی روسیه ایمپریالیزمیدان میراث قالغان روسیه‌نینگ ختایداغی
حقوقینی قوللاریدا محکم ساقلاب کیلدیکلریغه قاراماستان، روسیه
بولشه‌ویکله‌رینگ آق باختی کورده‌گه‌ن شعارلاری «ختایدان قول»

Abdulvahap Kara

تورکستان خبرلری

عمومی وضعیت: آپریل وه مای آیلاریندا چیققان تورکستان غازیته‌لاریندا کورگنده آق کوب ایلینه تورغان یازولار — کوکلم ایکین یالاینگ اوروندا کیلمه‌سدن قالیشی حقده‌در. مملکتنگ کوب ولایتلریده، آیینقسا تورکمنستانداء یاخشا اوچون آپریلیندا یاخشا ایکیلدی دیب کورسه‌تیلگن یرلرگه بوغدای سه‌پیلگه‌نی معلوم بولوب قالدی. ایکنجی یاقدان، آچلقدان اولمه‌کده بولغان خلق اوروغ اوچون بیریلگه‌ن غله‌لرنی قسنأ یب قویغان.

بو وضعیت آلدیندا ساویت حکومتی شدتلی تدبیرلر قوللانماقده‌در. آیریم مسئول خادملرنی اوروندلاریدان چیقاریش (مثلا: تورکستاندا موسقوا حکومتینگ اک صادق مأمورلریندن بولغان قازاغستان قومونیستی قورامیس اوغلی آزموغان آلدآتا ولایت فرقه قومیته‌سینگ باش کاتبلیکیندن توشورولگن)، فرقه قومیته‌لرینی تارقاتیش (مثلا: قارا قالپاق فرقه قومیته‌سی «باشدان آیاق قاچانازا الایمان»)؛ آتیب اولدوروش (مثلا: قازاغستاندا اون اوچ کیشی آتیب اولدورولگن. بولارنینگ اسملری توبه‌نده کیلتریلمشدر) و. سائره....

بو چاره‌لرنی‌ده یتمه‌زلک دیب بیلمه‌سدن ساویت حکومتی تورکستاننگ آیریم ولایتلرینده «قورقوتو محکمه‌لری» توزمککی کیریشکه‌ندر. بولار آراسیدا تورکمنستان «عدلیه قومیساریلیک ویوک خادملری محکمه‌سی» آیریچا اورون توتماقده‌در. عدلیه قومیسارینگ اوزی — تورکمه‌ن قومونیستلریدان اوراشف اورتدان عابدالیب، تورکمنستان عالی محکمه رئیسی — عاشر نفس اوغلی، عالی محکمه رئیسی اوروندباساری خدای‌نظر باپرام اوغلی، عالی محکمه پروکوروری اوروندباساری مختار رجب اوغلی ایله ساباث رایونی حاکمی سلیم اوغلی لاری «ملتچی عکس الانقلاب» وه دزباچیلق، ایله عیبلانیب ساویت اتفاقلارینگ عالی محکمه‌سیگه

نی تارت!» شعاریدر. ساویت یتقی ایتلر قومیساری لیتوینوف مانلر توبوشمه‌سنده ختای اوچون «ختای حقوقی» اوچون مسیر کوب چیقیشدا بولدی. لکن ختاینگ یاپونیاغا قارشی بالفعل محاربه قیلیشی ممکن ایمه‌سلکی وه اوکا تاشقاریدان هیچ بر دولتنگ یاردم بیره‌سلکی بیلینگه‌ج ختایغا برنجی اولاراق موسقوا بولشه‌ویکله‌ری «خیانت» قیلدیلار وه ختای منافعینی برنجی اولاراق اونلار قوربان قیلدیلار. یاپونیا ایله اوز آرالاریندا بر اختلاف چیقشدان قورقوب موسقوا بولشه‌ویکله‌ری درحال، تانکین حکومتینگ پروته‌ستولارینه یاقماسدان، مانجوریا تیمر یولینی مانجوکوغا ساتیش تکلیفنده بولوندیلار.

م.

شرقی تورکستاندا

یاش تورکستاننگ اوتکن سانیدا خبر بیردیکمز شرقی تورکستان قوزغالیشلاری حقده تورلو خبرلار کیلمه‌کده‌در. او بیرنک اوزندان آنق معلومات یوقدر. آوروپا غازیتالاری بو حقداغی معلوماتلارنی یان بولالار ایله آلماقدالار وه اولارنینگ خبربیعلاری کوره‌نچه ساویت‌بیلدیریشلریدر. آوروپا غازیتالارینگ سوکگو خبرلارینه کوره عصیانچیلار (مسلمانلار)نگ اوز آرالاریندا قارتو قیاشمالارغا سبب بولغان اختلافلار پیدا بولمشدر. اگر بو خبرلار توغرو بولسا او زمان شرقی تورکستانداغی عصیانچیلارنگ امید باغلادیقلاری حاضرگی استقلال مجادله‌سندن اساسلی بر نتیجه چیقمای حاقدر...

قطعه

آتلانما گوزل یوردم قاللی کوزلرگی سیل
اوزاق ده کیل قورتولوش کونی یاقین که‌لدی ایل!
برت، آت قیزیل یره‌می خرجینلی قونگله
باق یوردیگه نه یاهدی یولداش ده‌یله‌ن سفیل!

تورکستانلی احمد خاکی

Abdulvahap Kara

دوقتور مجدالدین احمدبیك آوروپا سیاحتنده

توركستان ملی برلیكی «تب» ومركزینك باش كاتبی دوقتور مجدالدین احمدبیك اوتكه‌ن مای آیینك باشلاریده‌بری آوروپا سیاحتنده‌دیر. دوقتور مجدالدین‌بیك بو سیاحتی اثناسنده باشلیجا توركستانلیلارله جبهه‌داشلاریمیز یاشاب توره‌غان آوروپا مركزلرنده قو- یناق وه فرانسه آرقالی توركیه‌گه قایتاجاقدیر.

«تب» مركزی باش كاتبی‌نینگ بو مهم سیاحتی آینقسا آوروپادا ایشله‌ب توره‌غان توركستان ملی برلیكی اعضالاریله جبهه‌داشلاریمیز آراسنده بویوك قووانچلار توغدورمشدیر.

«یاش توركستان» توركستانینگ بو یاش وه بوموشچه‌ن خادمی دوقتور مجدالدین احمدبیكنینگ آوروپا سیاحتنده‌كی ایشله‌رنده‌ده بویوك موفقیتله‌رینی تیله‌یدیر.

به‌رلین‌ده «ساویت روسیه‌ده آجلق» كورگه‌زمه‌سی

شو آینینگ 7 سنده به‌رلینده (Belle-Alliance-Platz 6a)ده سا- ویت روسیه‌دن كیلگه‌ن مكتوبله‌رنینگ سه‌ركیسی آچیلدی. بو یازو- لاردا دیرولغان جنتی یه‌ده‌كی آجلق وه سفالت تصویر ایتلمشدیر. بولاردان باشقا بو سه‌ركیده ساویت روسیه‌ده یاشاب توره‌غان ته‌كمه‌ك لیره‌دن یازغالار كیلتیریلیب قویولغان. آجلارغا عائد تورلو رسمله‌رده كورسه‌تیله‌دیر. بو سه‌ركیده ساویت روسیه‌ده اوزون زمان یاشاب، اوطرفلارنینگ احوالیدا یاقیندان تانیش بولغان بر كیشینی اوز كوزله‌ری‌له كورگه‌ن وه بیلگه‌نله‌ریدن ایشته‌گه‌نله‌رگه كیكك معلومات هم بیره‌دیر.

بیلدیریش: «یاش توركستان» باشقارماسی حاضرلاماقدا بولغان توركستان خریطه‌سینی یاقینده باستیریب ساتیشغا چیقاراجاقدیر.

تاپشیرلغانلار. بولارنینگ ایشله‌ری آپریلینگ 16 سنده باشلانمشدی. باشقارماییزغا كیلگه‌ن توركمنستان غازیتالارینك 16 نچی مارت نومیرنده یاسیلغان محكمه ضبطه‌لاریگه كوره 17-18 مایدان بیر جه كدیر. موسقوادان بیلگیله‌نیب كیلگه‌ن قارالاوچی قاناتیان همیده توركمنستان حكومتی طرفندان قویولغان قارالاوچی ناتلی آتا مراد اوغلی — عیبله‌ونینگ باشلارینی طلب ایتمه‌كده‌دیر.

بو مسئله حقنده «یاش توركستان»نینگ كیله‌جه‌ك سانیدا توللوق معلومات بیره‌جه‌كمز.

آتیب اولدورولگه‌نله‌ر: 1) آتابای اوغلی جمعه علی، 2) موركای اوغلی مه‌ره‌بای، 3) بازبای اوغلی احمد، 4) بابابای اوغلی آتاخول، 5) ایبه‌ن اوغلی عبدالله،) سارسه‌نبای اوغلی جمعه‌دیل، 7) محمدجان اوغلی سلیم، 8) جه‌گه‌نجان اوغلی قاسم‌جان، 9) تیموربای اوغلی خودابای، 10) اصلبك اوغلی صادق، 11) قاسم‌خان اوغلی خودای بیرگه‌ن، 12) نائیببای اوغلی اورالخان هم 13) میكیبای اوغلی ساغدیق — جمعاً اون اوچ كیشی قازاغستان كه‌. په‌. تو. (جه‌قا)سی طرفندان آتیب اولدورولگه‌نله‌ر. بولارنینگ «عیبی» ایسكیده «بای‌لاردان» بولغانلاری حالدا، ساویت ارزاق مؤسسه‌له‌ریندن بوغدای آلیب یورگه‌نله‌ریدیر. («قازاغستانسكایا پراودا»، 21.4.33)

اولدوروش: 13 نچی آپریلدا قازاغستاندا عمر اوغلی میرزابای آتلی بر «قومسومول» اولدورولگه‌ن. بو قومسومول میرزابای قالخوزچیلاردان بولوب بر نیچه «ایسكی بای‌لارنی» قالخوزدان هایداب چیقارغانمیش. شو قالخوزدان قوولغان «بای‌لار» — قورال تاج‌الدین اوغلی، تونیچی قورال اوغلی، جاقسلیق تاجی اوغلی، كمال ارسالی اوغلی، بیركیمبای هم توردو-بیك تولی اوغلی‌لاری وه تاغین بر نیچه‌له‌ری قومسومول میرزابایتی اولدورو حقنده عیبلانیب محكمه‌گه بیریلگه‌نله‌ر. («سوسیالدی قازاغستان»، 24 نچی آپریل)

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Herbert Wolff, Berlin SO 36
Druck: [illegible] G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4

Abdulvahap Kara